

СИМЕОН РОКСАНДИЋ

1874—1943

У нашој новијој уметности вајарство се појавило релативно доцкан, и то у Србији, где је сјајно процветало као орнаментална пластика нашег средњег века. У шеснаестом, седамнаестом, осамнаестом, па чак и у деветнаестом веку, војвођанске мајсторе није интересовала скулптура. Први покушај да се скулптура оживи јавља се у Србији тек у деветнаестом веку и то са људима који су школовани у иностранству. Супротно сликарству, које је у земљи самоникло почело, први вајари, Срби, долазе у Србију са разних страна, — из Минхена, Беча и Париза. Али, ма одакле да су долазили они су доносили снажан реализам па и натурализам као основ и базу за сва стремљења која су се доцније појавила у Србији.

Када се појавио Сима Роксандић, наша уметност је била у врло тешком положају. „Неразумевање околине и несхватање оних који би требало о уметности да воде бригу“, каже Сретен Стојановић, и „тешка неактивност“ претили су да упропасте многе наше таленте, између осталих и Симу Роксандића.

Та тешка неактивност није долазила од унутрашњих побуда самих уметника, како би се могле протумачити речи Сретена Стојановића. Напротив, уметници су радили и, мада их је било мало, они су губили на конкурсима, одбацивани су и занемаривани због разних политичких смицалица, интрига, због преотимања послова и подметања.

Није их било много, свега тројица — Борђе Јовановић, Петар Убавкић и Симеон Роксандић. Борђе Јовановић је

лако пролазио. Као академику сва су му врата била отворена. Убавкићу је било теже. Али, најтеже је било Сими Роксандићу који није имао никакве подршке. На конкурсима, на којима је предлаган за прве награде, често је одбациван и занемариван, а награде су изостајале. Сима Роксандић је морао да издржи тешку борбу да би пласирао своју уметност, с једне стране, и с друге, да у својој уметности сачува методу рада, односно школу у којој је учио. Осим тога, ова наша три вајара су морала да прилагоде своју уметност укусу публике. То им је било лако, јер су се у своме раду, као и сама публика, заносили само природом. Сматрали су да праву уметност изражава апсолутно и непромењено фиксирање природе и њених лепота у камен или бронзу.

Борђе Јовановић, Петар Убавкић и Симеон Роксандић, први вајари у Србији и чланови „Ладе“, појавили су се још у првој етапи нашег уметничког живота најновијег доба. Као први носиоци ове уметничке дисциплине морали су, хтели нехтели, да почну од изразитог реализма и да, с времена на време, прелазе и у натурализам. Вођени искључиво природом, највећим учитељем уметности, они нису подражавали стране мајсторе. Једино природа, чиста и до танчина прецишћена, испољавала се у делима ових уметника. Победоносни ратови противу Турака и нагло подизање градова у Србији изискивали су да се значајни моменти из ових борби овековече споменицима. Тада се први пут бележи подизање споменика јавног карактера.



Сл. 1 — Симеон Роксандић: Аутопортре, 1921.

У доба Симе Роксандића академизам је владао у Загребу, Пешти и Минхену па, према томе, и у Београду који, по схватањима и концепцији окренут овим центрима, културно и донекле економски, није могао да буде ван њих. Струјања академизма, затим натурализма и других наговештаја из уметности надирала су из ових центара полако и у Београд.

Сима Роксандић заузима једно од највиднијих и најзначајнијих места у

нашој уметности тих времена. Он је дао неколико дела која спадају у најлепша дела српског вајарства за прве две деценије двадесетог века.

Пратећи развој уметности можемо, двадесет година после смрти Симе Роксандића, да констатујемо да је он био први вајар који је у то доба у Србију донео позитивно осећање за пластику и форму. Натуралиста по свом раду, а и по својој природи, оплемењивао је форму са дубоком осећајношћу лиричара

и љубављу правог уметника и човека коме је пред очима само лепо и који и у уметности воли лепо. Чиста природа, на коју се угледао, наметнула му је и чисту форму у уметничком раду уопште. Говорио је: „Сами се можете осведочити по мојим радовима да се никада нисам обазирао ни на какве правце. Уколико сам у животу успео да нешто остварим, то је увек била само реализација оних лепота које се налазе у природи. Уметничко дело, сама уметност у потпуном значењу те речи јесте, ако је сваком приступачна, ако је у њему сваки просечан човек са здравим разумом и очима осетио оно што је осећао уметник када је дело стварао.“

Живот и рад Симе Роксандића могу се поделити на четири етапе. Прва је доба узлета, надања и смелог закорачења на путу уметности. Ту долазе и први успеси када је радио „Роба“ и, гледајући пред собом дубоко у перспективи, и даље, сањао о својим успесима. Други део обухвата његов наставнички рад и живот, кад је, спутан као у квргама, тешко подносио једноличне дане. Мало је радио на уметности и више учио децу. У ову другу етапу спада и његов одлазак у Рим, када је успео да постигне највиши степен свога развоја. Трећи део његовог живота је прелаз преко Албаније и долазак на Крф где је, пун сумње и бола трајао дане, сањао о уметности и ишчекивао ослобођење. И четврти део, после рата, кад покушава да настави рад и да се отргне од резигнације која је њиме овладавала.

Прва етапа рада Симе Роксандића убележава сјајан успон. Одличан ђак талентован, он је оног тренутка чим је узео глину у руке показао широк дијапазон своје уметности.

Сима Роксандић је рођен 1/14. априла 1874. године, у Мајским Пољанама, код Глине у Банији, српско-православном делу Хрватске. Основну и грађанску школу завршио је 1888. године у Глини, затим се уписао у обртну школу у Загребу, 1892. године.

Симини родитељи — отац Гаврило Роксандић, занатлија-ковач, бавио се и земљорадњом, и мајка Јелена, рођена Војновић, коју је изгубио у својој петој

години — имали су више деце. Два Симинова брата постали су учитељи а један је био геодет; сестре су се удале за сељаке.

Отац је дао Симу Роксандића у интернат обртне школе где би две године као почетник учио све занате који су се у школи изучавали; друге две би се усавршавао у занатима које му је отац унапред одредио — браварски и ковачки.

Међутим, дружећи се у Загребу из дана у дан са својим старијим друговима Рудолфом Валдецом и Робертом Франгеш-Михановићем и гледајући их како моделују и тешу у камену, Сима осети силну жељу да и сам ступи у вајарско одељење. Али, за то му је био потребан очев пристајаност. Знајући да неће добити очев потпис, он искористи потпис једног робака и упише се у школу. Кад је по завршетку школе, 1892. године, донео одлична сведочанства оцу, овај му је рекао: „Сине, од овога нећеш никад бити сит“, и с родитељском жалошћу саопшти да му не може нимало помоћи. Исте године Сима се обрати Заклади Гавре Адамовића у Сремским Карловцима с молбом да му се додели стипендија. Пошто је био одличан у раду и имао похвално морално владање то му, као свршеном ђаку, одреде триста форинти годишње с тим да се може школовати само у Аустро-Угарској. Зато Роксандић оде на школовање у Пешту, 1892. године, мада је желео да оде у Минхен. Прве две године школовања у Пешти Роксандић је изучавао декоративно сликарство и вајарство. Ступио је у вајарско одељење код професора Матраја, познатог вајара, пореклом Словака. Године 1893. прешао је у одељење за ситну пластику код професора Лоранфија, који је био познат по својим минијатурним делима. Године 1894/95. Роксандић је са успехом завршио школу и његов ђачки рад „Христос предаје кључеве Светоме Петру“ откупила је управа града Пожунa за своју цркву.

Пошто је за све време школовања имао одличне квалификације, Сима Роксандић добија изузетну стипендију, те му се 1895. године испуњава жеља да оде у Минхен и упише се у Уметничку

академију. Ступио је у „Натур-класе“, а после годину дана у „Конпонир-школе“ код професора Сиријуса Еберлеа.

У то време била је у Минхену читава колонија Срба сликара, између осталих: Риста Вукановић, Милан Миловановић, Драгољуб Павловић и Леон Коен и једини Србин-вајар Сима Роксандић.

Као велики националиста, Србин, поданик Аустрије, он је још тада, 1898. године, започиње да ради „Роба“, једно од својих дела које ће га ставити у прве редове уметника, и које је требало да изрази протест против туђина и угњетавања Срба. Народни музеј у Београду откупио је „Роба“ за 900 динара. Ово дело је је уништено за време рата, 1915. године.

Од овога доба Роксандићеве студије у Минхену углавном су биле завршене. Није имао средстава за даље студије и школовање. Престала је да пристиже и стипендија коју је примао од управе Српских фондова а, исто тако, изостала је једнократна помоћ од шест стотина круна Одјела за богоштовље и наставу Хрватске банске владе у Загребу. Да би се издржавао Роксандић је у то време оправљао старе оштећене споменике и фигуре у минхенском парку. Био је у врло тешкој ситуацији.

У Минхену је Сима Роксандић провео свега две године. При крају 1897. године дође у Минхен сликар Борђе Крстић да посети професора Сајца. Овом приликом Крстић је дошао у везу са Симом Роксандићем и, када је видео његовог „Роба“, почео га наговарати да дође у Србију. Понудио му је наставничко место у Београду.

Борбу Крстићу су биле познате прилике у Србији. Знао је да се на уметности тек почиње да ради и то по старим шаблонима, у академскоме правцу. У сликарству је било неколицина људи који су предано радили. Супротно сликарству, вајарство је било тек на помолу, и то вајарство закопчано до грла у драперијама и хаљинама, како су га давали Бока Јовановић и Петар Убавкић. У ствари, правога вајарства није ни било. Видевши „Роба“ Роксандићевог, успело скулпторски решеног, Крстић је одмах осетио његове уметничке мо-

гућности, осетио је да је Роксандић заиста велики таленат и настојао је да га наговори да дође у Београд. Роксандић је овај предлог примио са одушевљењем.

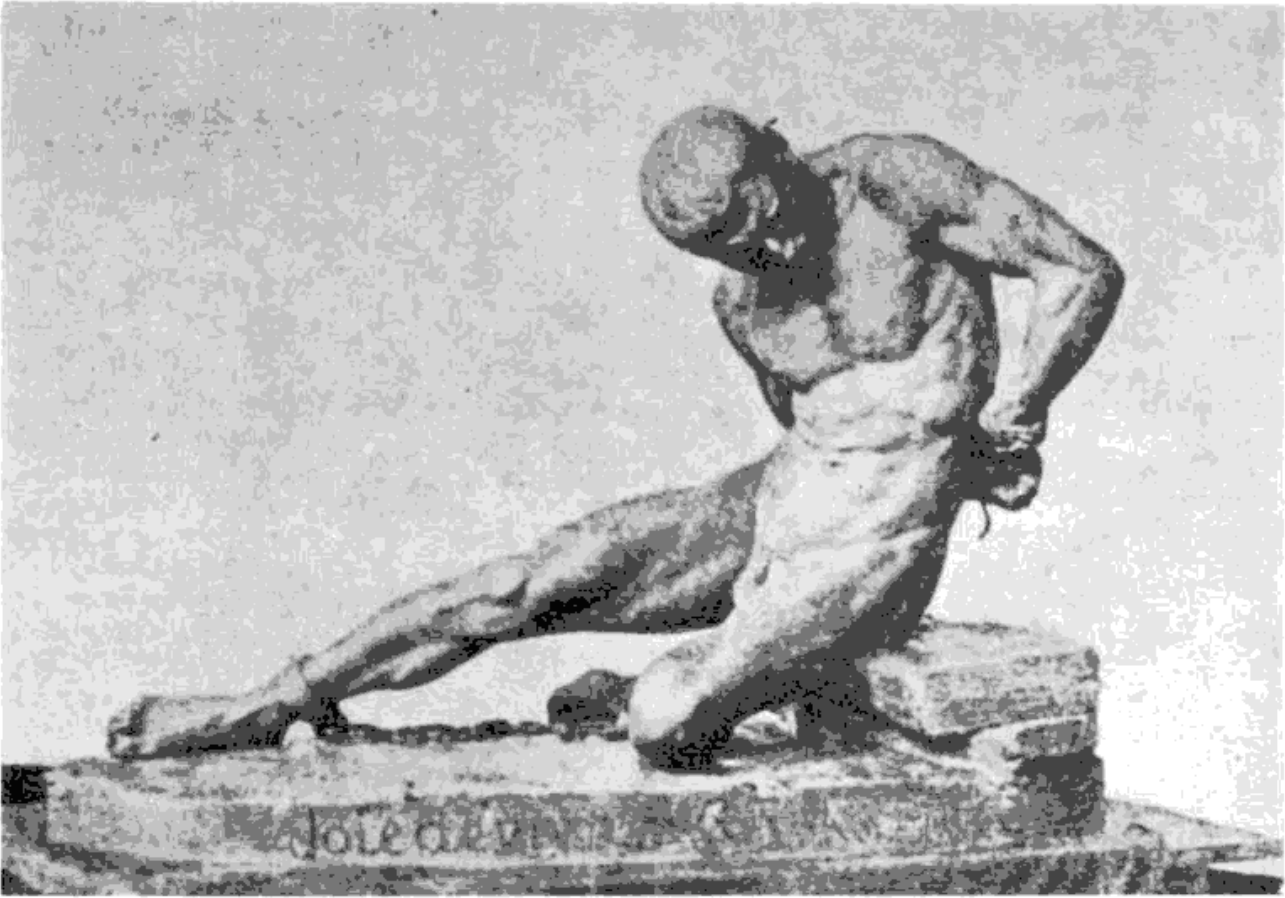
Сима није желео да живи у Загребу, јер је сматрао да је Загреб у туђој земљи и зато је радо прихватио позив за Београд. Са оптимистичком вером у успех и младалачким еланом пошао је у Београд у нади да ће ту добити све што му треба и да ће моћи несметано да ради на уметности. Његови другови из Србије говорили су му да је Београд много лепши од Минхена, да у Београду има свега два вајара, — Борђе Јовановић и Петар Убавкић, и да ће у Београду моћи да развије свој таленат до максимума.

Успех „Роба“ био је врло велики. То је био до тада један од његових најснажнијих и најбољих уметничких дела. Прорицана му је сјајна будућност. Часопис „Искра“ (број осам, из 1898. године) објавио је песму „Хоћу да живим“ коју је, инспирисан Роксандићевим „Робом“, написао Андра Гавриловић као алузију на још неослобођене народе српске. Управник Народног музеја у Београду, Михаило Валтровић, у истом броју „Искре“ поред осталог, написао је: „Роксандићев „Роб“ подобан је да гледаоцу створи уживање што му заузима ум и срце, што му ствара моћ да у мртвом градиву опази и сазна знање живота, те да их и оживи маштом и осећајима својим; што му души даје повода и маха да се, свесна обмана, креће између привидности и истине, уносећи у мртву ствар свога живота.“

Када је дошао у Србију, Роксандић је поднео молбу министру просвете и црквених послова за постављење, те је 14. децембра 1897. године постао државни чиновник са платом од хиљаду шест стотина динара годишње, и то у Ужицу.

Преласком у Србију почиње друга етапа рада Симе Роксандића.

Сав устрептао темпераментан, он жарко жели „да се одужи народу свом.“ Али Сима Роксандић постаје игра политичких несређених прилика у земљи. Мало по мало, његова се уметност, која

Сл. 2 — Симеон Роксандић: *Роб*, 1897.

је обећавала да ће заблистати, свела само на исправљање бачких задатака. Није имао ни времена, ни место за рад. Имао је недељно по педесет часова. Падао је од умора, али је грабио између часова наставе да сваки моменат искористи за уметност. Радио је портрете колега. Остало их је пет до шест из овога времена.

Роксандић се надао да ће добити такву службу у којој ће моћи да до максимума развије своју личну делатност. Али тада у Србији, у Београду, није било никакве могућности за рад на уметности. Тек тада је у две реалке у земљи, у Београду и Ужицу, било заведено моделовање по гипсу као обавезан школски предмет. У Београдској реалци био је постављен вајар Петар Убавкић, а Сима Роксандић у ужицку реалку, 1897. године. Али, ускоро је тадашњи министар просвете Андра Борбевић донео решење да „због велике

писмености“ треба укинути половину средњих школа у Србији. Тако је укинута и реалка у Ужицу, а Сима Роксандић је остао без посла. То су били врло тешки дани за њега. Није могао да се врати у Аустрију, јер није служио војску; био је војни бегунац.

Међутим, Сима Роксандић је изазивао негодовање околине и новинама које је уносио у наставу. Када је Сима Роксандић дошао у Србију цртање и моделовање баџима су предавали разни нестручњаци. Мали број уметника, као што су Стева Тодоровић, Петар Убавкић и Борбе Крстић, углавном су предавали у Београду. У Ужицу Роксандић је затекао неког столара који је предавао вајање у сувој глини. Роксандић је унео праву револуцију тиме што је предавао вајање у мокрој глини.

После неколико месеци тражења и мољакања, Роксандић је постављен за



Сл. 3 — Симеон Роксандић: *Кнез Милош*, 1899.

наставника цртања у гимназији у Крагујевцу, 1898. године. Морао је да одржава часове пре и после подне. Било је то врло напорно време, али ипак боље него у Ужицу. Директор гимназије излазио му је у свему у сусрет и одушевио га давши му могућност да створи учионицу прописну за цртање.

Симу Роксандића никад нико није видео нерасположеног и невеселог. Он

је патио у души што је спречен да ваја, али се, с друге стране, сав уносио као наставник у рад и поносио се што ради. За свој рад награђен је орденом Светог Саве петог степена, 1900. године. Исувише мало за оно што је он давао. Управо бедно. О том његовом ставу и раду остао нам је опис Милице Јанковић, тада наставнице у Крагујевцу, која га

јасно оцртава и као човека, и као наставника, и као уметника:

„Мала група људи наставничке струке посетила је Симу Роксандића вајара у његовом кабинету у Крагујевачкој гимназији“.

„Међу њима један гост је први пут долазио у гимназију и задовољно загледао чврсто и лепо грађену зграду“.

„Роксандић, поносан на кућу у којој је радио, одведе их у салу у чијем је једном углу стајала статуа Кнеза Милоша, његов рад“.

„У кабинету под мокрым платном лежала је нека тајна. Млади гости, још невични томе, били су узбуђени. Уметник пажљиво подигне платно и у глини се указа лик господина Душана Јанковића, наставника певања у истој школи. Узвици, честитања. Потпуна сличност! Нечега саркастичног било је у изразу лица тога музичара и скулпторовог пријатеља. Смејући се Роксандић се жали што тај бесплатни модел неће уредно да седи.“

„— Рекао сам му: Ако га не свршим ове недеље слепићу га поново у лопту блата и бацити кроз прозор!“

„То он говори, брижљиво заливајући прскалицом платно да глина остане мокра. Затим им показује неколико пројеката за споменике, цртежа или скице у пластелину. Разговара о конкурсима, о наградама, о могућности да ради већа, занимљивија дела.“

„— Прво морам да радим што други хоће, да бих могао да радим шта ја хоћу.“

„— Зашто ви не идете у Београд? — Пита један Београђанин.“

„— Нема тамо места за мене. Док остарим, смеје се Роксандић“.

„Неко помену реч инспирација“.

„— Инспирација? Прихвати уметник са горком иронијом. Она се нарочито развија кад се најбољи часови дана и живота троше на поправљању бачких цртежа. Али да видите, имам неколико врло даровитих бака. Деца у Крагујевцу радо цртају.“

„Он их води у салу за цртање и показује врло успеле бачке радове.“

„Двојицу бака треба нарочито препоручити и упутити у сликарску школу.“

На жалост, један је од њих врло сиромашан.“

„Учитељица цртања средње школе диви се обиљу модела, наслонима и клупама сасвим модерне сале за цртање, угодности које њени ученици немају. Роксандић прича да је све то успео да добије од директора господина Миливоја Симића, који се са много љубави стара о напретку гимназије“.

„И Сима Роксандић опет заборавља себе и са захвалношћу одаје признање другима...“

„Забавља госте, шали се. Један посетилац му каже:

„Ви имате срећну веселу нарав“.

„— Да, ја сам весео; нико не зна како ми је у души. Зашто кукати пред другима за своје невоље.“

„— Колико вам је година?“

„Двадесет и осам. Већ сам стар, смеје се он опет“.

„— Стар! До старости мораћете нам израдити још много добрих радова, добрих као ваш „Роб“.“

„— И бољих! Каже Роксандић, осетљив на одобравање свих присутних. — Понекад имам толико вере у себе да ми се чини чуда бих могао починити. Из блата ничу сјајна уметничка дела; групе људи у камену и бронзи крећу се, живе у срећи, или болу. А други пут ме спадне очајање и мислим да ће ова узалудна борба вечито трајати, да никад ништа од вредности нећу имати.“

„— А „Роб“? — Упита неки глас.“

„— „Роб“? Тај роб сам ја. Ланци су чврсти, мучно их је раскинути.“

„— Али је та борба лепа, рече једна жена.“

„— Али победа је још лепша! — Додаје уметник живо.“

Они који су били на челу, који су представљали власт и културу у Србији, и ако су знали да је српских вајара мало, нису излазили у сусрет Сими Роксандићу. Док су неки уметници имали могућности да раде у великим и светлим атељеима, ослобођени тешких дужности у школи или зарађивања за свакодневне потребе, Сима Роксандић је морао да ради као наставник на тешком послу са ученицима.



Сл. 4 — Симеон Роксандић: *Борба (Рибар)*, 1906.

Не само што је Сима Роксандић био лишен Београда, у коме се колико-толико у оно време и у ондашњим приликама радило на уметности, него и саме околности у Крагујевцу — и људи, и њихов став и гледање на уметност, и рад у школи — скучавали су сваки по-

лет и онемогућавали му да се бави уметношћу. О живом моделу, без кога права скулптура не може ни да зачне, није било ни говора, јер у то време сликари, а поготово вајари — којих је било свега тројица, — поводећи се паланачким предрасудама нису смели да анга-

жују живи модел. Први је Борђе Крстић употребио живи модел за своје слике и то присилно, помоћу жандарма. То је био обучен модел, а за скулптуру требало је наго тело. Дакле, још један корак даље за који је требало имати смелости, која би изазвала скандал у то доба, не само у паланци већ и у Београду. Сима Роксандић се није бунуо. Савесно и предано је вршио своју наставничку дужност у школи. За оно мало времена, што му је преостајало за рад на уметности после предавања у школи, не може се рећи да је створио неко монументално дело. Године 1899. радио је рељеф краља Милана у манастиру Дивостињи. Године 1900. учествовао је у конкурс у Нишке општине за споменик ослободиоцима Ниша, то јест Краљу Милану. Поднео је два различита пројекта. То су били једини пројекти који су приспели на конкурс. Жири му је доделио обе награде. Трбало је да добије четрдесет хиљада динара. Али, до реализације никад није дошло, јер је новац отишао на исплату дугова краља Милана. Гипсане скице су заувек изгубљене. У ово доба, 1900. године приступио је изради стојеће статуе кнеза Милоша у природној величини, за свечану салу гимназије у Крагујевцу. Поред ових, радио је и портрете многих виђених грађана онога доба: Душана Јанковића, 1902. године; Војислава Илића, 1903. године; Јована Косовљанина, 1904. године. У то време, 1902. године, спада и рад за споменик према конкурс у општини у Врању. Сима Роксандић је приступио овоме раду и завршио га 1903. године, када је свечано постављен.

Године 1904. израдио је скулптуру Филипа Вишњића коју је дневна штампа, у време Прве југословенске изложбе 1904. године у Београду, веома похвално оценила. Ово дело је пропало за време првог светског рата у Другој мушкој гимназији.

У јесен 1905. године Сима Роксандић се жени Љубом, ћерком Рафајла и Живане Михајловић. Љуба је сасвим одговарала Сими Роксандићу. Њихова кућа је била стара патријархална, која се још у оно доба, дакле међу првима у

Србији, интересовала за уметност. У њиховој кући у Великом Градишту, где је Љуба одрасла, налазиле су се на зиду три уметничке непокретне слике и четири покретне на платну, које је радио сликар Бока Путник из Беле Цркве.

Роксандић није могао да се помири с паланачком учмалошћу. Желео је да поново оде у Минхен, да се освежи на делима старих мајстора, да опет почне да ради. Године 1906. одобрено му је једногодишње одсуство без плате, и он оде са женом у Минхен, где је са великим одушевљењем приступио изради портрета своје жене Љубе, који је јединствен по изразу, по обликовању форме и правој уметничкој вредности. Међутим, када је дошао у Минхен није могао да се снађе. Сецесија је била узела маха. Све је било промењено. У уметности су овладали нови правци са којима он није могао да се сложи. Зато је напустио Минхен и отишао у Рим.

И тек ту, у Риму, поново добија вољу и вредно ради на остварењу својих дела. Из овог доба потиче његова позната „Борба“ или „Рибар“, рађена 1906. године, која се налази као водоскок на Калемегдану. Али благотворни утицај Рима био је кратак. Морао је натраг у земљу.

На иницијативу директора Миливоја Симића премештен је 1907. године из Крагујевца у Београд, у Другу мушку гимназију, где је и сам Симић био премештен. То је била срећна околност, јер је Миливоје Симић у свему био прируци Роксандићу, те је овај могао да прилегне на рад. Ту је имао више слободног времена и он је заиста настојао свим снагама да надокнади оно што је дотле изгубио. У то време израдио је: бисту композитора Јосифа Маринковића, 1909. године; бисту Р. М. 1909. године; „Дечко са флаутом“, 1910. године; „Изненађење“ или такозвани „Дечко са корњачом“, 1910. године; бисту дра Лазе Костића, 1910. године; бисту Михајла Валтровића, 1910. године; „Дечко који се ударио“, 1911. године; „Очајање“, 1912. године; „Кнез Иво од Семберије“, 1912. године и бисту Ристе Одавића, 1914. године.

„Борба“ или „Рибар“, заједно са бистом краља Петра I, послата је у Лондон 1907. године на интернационалну изложбу. Одмах се осетио благотворни утицај нове средине. Било је тад много више времена за рад и Сима Роксандић је убрзо почео да надокнађује изгубљено време.

Али овај плодни рад био је прекинут балканским, а, затим, првим светским ратом.

Одласком у рат 1914—1919. године настаје трећа етапа живота, али не и рада Симе Роксандића.

Од 1912. до 1919. године провео је на ратној дужности у војној пољској болници, шумадијске дивизије као обвезник чиновничког реда.

Увек се постављало питање зашто је Сима Роксандић дао тако мало од себе, и ако је располагао изузетном моралном и физичком снагом. Из тог времена остао је један његов мали дневник, до сада неискоришћен, писан од 1916. до 1919. године, управо за време рата, односно избеглиштва. На први поглед тај дневник нам не пада у очи. То је мала бележница, повезана у црну кожу, у којој је Сима Роксандић, с времена на време, бележио оловком своје мисли, патње и бол. Дневник обухвата његово зрело доба, када је био у пуној снази, али спутан војном обавезом, која га је спречавала да ради, да ваја. Дакле, њега је целог века прогонила зла судбина: немогућност да ради, која није потицала од њега лично, него стварно и увек објективна немогућност, као вис мајор.

У овом свом ратном дневнику Роксандић говори углавном о својој великој љубави и дивним и снажним осећањима према жени Љуби, кроз које провејава бол и стрепња да ли ће моћи да настави свој уметнички рад.

Он је пошао у рат одушевљен. Свом својом душом био је одан Србији и српству. За време балканских ратова, са заносом је пролазио кроз старе српске градове од Косова до Призрена. Прошао је Албанију, био на солунском фронту и на Крфу. Све је друго био потиснуто у страну да би се одужио отац-

бини. У рату није тражио никакве олакшице; с радошћу је примао све задатке који су му поверавани.

Дневник Симе Роксандића открива нам да је он, и ако у суштини бучан и ведар, био врло осетљив и сентименталан. Дубоко у себи крио је своје интимно ја. Из дневника се види да је Сима Роксандић страховито патио што је одвојен од Србије, од својих милих и драгих, од свог рада, од своје уметности која је за њега значила све. То је већ трећа етапа његовог живота и он стрепи да ли ће моћи још успети, уколико пре што му је друга етапа рада и живота пропала док је у унутрашњости Србије учио и васпитавао децу. Рим га је освежио и он је дао два велика дела, али за кратко време. Прва младост је прошла, он је већ средовечан човек. Најбоље су му године пропале у провинцији и сад у рату. Он се сећа и пише:

„Као дете од 13—14 година оставих свој родни крај: одох у свет, изабрах уметност — тај идеалан позив, да се њиме заносим. Почео сам, отишао у високе реоне, гледао сам са заносом на цео свет, жудећи да користим на првом месту своје роду из кога сам потекао, да са способностима које ми је природа доделила користим роду своје и да се приближим колу оних који већ вековима беру лаворике у миру, раду и сопственом благостању.“ Уз то и године су се низале: „четрдесет и пет година натоварио сам на своја леђа. Замишљам у прошлост колико година видим како је све пролазно“, пише 1918. године „и како су варљиве све наде“.

Сва она уметничка страст и жеља од које је у младости изгарао полако се стишавала.

„Све оне лепе жеље млађих година једна по једна постаје блажија и неостварљива. Да ли је то било услед недовољне душевне снаге или стицајем прилика? На пољу уметности нисам ништа остварио темељније што би ми давало бар мало душевног задовољства. Да ли ћу моћи штогод остварити не могу унапред да тврдим, јер видим да је на овоме свету једина мена (промена — З. С.). Прилике у које сам

упао у току овога несретног рата измениле су ме у многоне којечему. Нема више оног душевног полета, нема оне дражи за природу, за уметност, за стварање великих идеала, при којима би се подмладио за добар број година.“

И даље пише: „Снаге имам, али чешће малакшем и изгубим сваку вољу за све, па и на живот. Ово време проведено ван круга својих милих и драгих, изван лепе и миле Србије изгледа ми као робија, на коју сам осуђен али без кривице. — Нема мени веселог дана ни једног часка од оног доба кад смо почели да се повлачимо из лепе Србије. Осећај је неописив, бар за мене и моје срце, а кад ћу се тога ослободити, не знам ни сам, једино оног тренутка кад се вратим у лепу Србију, у загрљај мога анђела, моје добре душице која ће мени сву ту тугу за кратко време из срца отстранити и дати полета и воље за рад и живот.“

Рат убија и одвлачи на другу супротну страну. Он се отима и ма шта радио у рату, и за рат, он ради савесно и одушевљено, јер је у питању отаџбина; али уметност његова и живот увек је пред њим, пред његовим очима. Петог маја 1918. године пише:

„Био сам у Ахилеону, дворцу цара Виљема некада својина аустријске царице.“ Он детаљније описује статуе које су ту постављене, и сасвим се заноси за уметност заборављајући где се налази, чиме се тренутно бави и заборављајући на своју тешку болест.

Поред свих ових недаћа, Сима Роксандић је страшно пропатио, јер се тешко разболео од маларије. Био је толико болестан да је ишао скршен и без воље за живот, разочаран и чак спреман на смрт. У једном тренутку прогутао је пуну шаку кинина и лежао без свести готово двадесет и четири часа. Био је на ивици снаге. Његово здравље било је разорено, али душевна патња због тога што је ван земље и што не ради на уметности, теже му је падала него најгора грозница маларије.

„Кајем се, но кајање слабо вреди сада када сам могао оно отићи и данас имати лепих радова, тамо а не овде

писати требовања и проучавања колико гроша и која врста хране следује војницима. Досадно је и глупо у толикој мери да ми је помало одвратно, тим више што нашу храну морам људству да раздајем и мерим као неки бакалин. Често пута ми сузе добу на очи кад се сетим оних сретних дана мога бачког живота, кад сам себе замишљао великог, славног и чувеног као уметника, да ћу за то кратко време својим радом постићи; али друго се онда мислило, друго преживело, а треће дочекало. Место славе сада сам без домовине, без љубави узвишене, за онај свети позив за који сам се решио. Године пролазе, снага попушта — мој анђео чувар далеко од мене и слатким речима (не — З. С.) бодри на рад.“

„Сад тек увиђам колико сам погрешно марта месеца 1916. године када сам комисијски прегледан и оглашен као способан у позадини. Нуђено ми је тада да идем у Француску, но моја памет врзала се само око тога да ћемо се вратити те године у Србију“.

Кад је одбио да иде у Француску он је то пропратио речима: „ — Из Србије сам овде дошао. Ту и остајем, и одавде у ослобођену Србију“.

Али патње и бол не престају као да осећа да је борба узалудна.

„Мислите да сам весео, нико не зна како ми је у души.“

Хтео је да се ослободи, да крене напред и пише:

„Размишљајући о свему сину ми мисао у главу да се на неки начин отресем овог досадног занимања, па ако ми је могуће, да се оде до лепе Италије и да се са свом снагом и енергијом одам на рад уметнички да се винем у горње висине и да збацим овај душевни терет, да одахнем једном као човек.“

Његов покушај да оде у Италију за време рата није успео. Марта 24. године 1918. добио је решење од министра војног да се упути на Крф за израду гипсаног модела за споменик изгинулим борцима на острву Виду.

Шестог априла 1918. године напунио је четрдесет пет година.

Велика чежња за отацбином, за српством, за својим најближим и туга и брига да ли ће што у животу постићи стално га прогоне.

„Где је полет за оним са чим сам у младости својој сневао да ћу постићи“, пише он 1918. године. „Видим да ће се све то измаћи и отићи, као и све лепе жеље што одоше, а оста само лажна нада са којом ћу и у гроб отићи. Чудан је овај живот, сваког дана све нешто друго и све даље од оне полазне тачке од које сам себи мислио створити живот. Све се измакло, све оде у неповрат и више се не може постићи. Мора се другим путем скренути и од оних лепих снова гледати само стварност у коју сам дошао не својом вољом но приликама у којима сам упао.“

Његов зао удес пратио га је стално. Сретен Стојановић говорећи о њему написао је: „Ваљда нема нигде тежег случаја од његовог и нигде јаснијег доказа за уметност и нигде теже жртве од оне коју је поднео Сима Роксандић.“

После првог светског рата Сима Роксандић са четрдесет пет година улази у четврту етапу свога рада.

Београд је тада сасвим изменио свој лик, па и у уметности у којој освајају нови погледи и нове тежње. „Лада“, са чијим је постанком и развојем Сима Роксандић био тесно повезан, ишла је својим утрвеним путем, не осврћући се ни на какве правце и проблеме којим се бавила српска, односно југословенска уметност, под утицајем запада, а нарочито Француске. Сима Роксандић је остао веран „Лади“ и мајци природи, од које није никада хтео да одступи ни једног тренутка. Никакво искривљавање, никакво изопачење класичних линија у његовим делима. Само су каткад те линије узимале на себе лакоћу и лирски призвук. Никакве групе, ни друштва нису га могла скренути са његова пута. Још Даница Павловић, мајка сликарке Милене Барили, рекла је за њега да је он „Права линија“.

У овој етапи рада, и ако је дошао из рата са дубоком резигнацијом, безвољан и збуњен наглим променама и

струјањима која су долазила са запада, Сима Роксандић је ипак, храбро се борећи и сударајући се са све новим и новим погледима и стремљењима, дао највећи део радова, и чак радова који су бисер његове уметности, и не само његове, него целокупне југословенске уметности новијег доба.

Па ипак, и ако ради и бори се, Сима Роксандић не може да се снађе у новом времену. Почетком маја 1919. године пише:

„За сво време од како сам кући дошао, врло мало сам имао душевног полета, раздраганости и воље ма за чим. Од куда ми је то необјашњиво ми је. Мозак ми је сасвим заморен, ток мисли најокоснији, ничег заноснијег, узвишенијег, као да нисам онај који сам пре две до три године био крепак, свеж, брз, вољан за рад и напредак, а сад на једном се све тако спустило у низину у праšину, да сам себи изгледам чудан и непојмљив.“

Сви су му радови пропали у бомбардовању за време рата у кабинету Друге мушке гимназије у Београду, као: „Дечко са корњачом“ или „Изненађење“, портрет жене Љубе, рељеф Глишића, „Роб“, херма „Филип Вишњић“ и други. Свакако је и то утицало на његово душевно стање.

Међутим, и ако је Сима Роксандић после рата наставио да живи и ради са резигнацијом, са једном психолошком утученошћу, он се свим силама борио да се ослободи тога. У томе времену, од свршетка рата 1919. године, па до пензионисања 1934. године, он је вредно радио. Од 135 дела, које наводи у списку радова, израдио је око седамдесет у овом периоду. Значи око половину од свих радова које је дао. Истичу се: Биста Ане Маринковић, мермер (1920. године), фигура „Очајање“ (1920. године), биста Косаре Цветковић (1920. године), „Дечко“ седећа фигура (1920. године), аутопортрет (1921. године), Десанка Максимовић (1921. године), биста Симе Андрејевића-Игуманова (1921. године), „Дечко“ за Чукур-чесму (1921. године), „Дечко позледио стопало“ (1922. године), „Дечко са каменом у руци“ (1923.



Сл. 5 — Симеон Роксандић: *Моја жена Љуба*, 1906.

године), „Лав вреба“ (1923. године), портрет Бете Вукановић (1923. године), „Дечко са кликером“ (1923. године), Богдан Поповић и др Тихомир Борђевић (1923. године), биста Косте Маринковића (1924. године). Овде спадају многобројни пројекти за споменике изгинулим борцима. Тако у Великом Гра-

дишту (1924. године), споменик изгинулим борцима у Врању (по други пут) 1924. године, пројект за споменик изгинулим у Руми (1926. године), два пројекта за изгинуле борце у Зајечару (1928. године), пројект палим Шумадинцима (1930. године), пројект за споменик палим из Прокупља (1930. године),

пројект палим Шапчанима (1930. године), пројект палим у Нишу (1934. године), пројект за споменик палим у Скопљу (1934. године). Овде долази и биста војводе Радомира Путника (1928. године), и „Играчица“ (1929. године). „Затим победа“ (из 1923. године), као и велика фигура у седећем ставу Вука Караџића у природној величини, рађена за Другу мушку гимназију (1921. године).

У овој последњој, четвртој етапи, израдио је највише радова. Године 1921. премештен је из Друге мушке гимназије и постављен за професора Уметничке школе у Београду, тада једине уметничке школе у Србији. Једно време је вршио и дужност директора.

Радови Симе Роксандића имали су злу судбину. Он је од 1895. до 1934. године успео да изради велике фигуре „Роба“ и низ других дела која су га ставила у ред најзначајнијих уметника српске уметности новијег доба.

Он је учествовао на конкурс за израду споменика за ослобођење Ниша 1900. године. Како је напред наведено, по свршеном конкурс чуо је да је добио обе награде. Међутим, до израде није дошло никада. Награде никад нису исплаћене уметнику, а кад је тражио скице натраг одговорено му је да су изгубљене.

Затим је учествовао на конкурс за израду споменика изгинулим борцима у Врању, 1902. године, а 1903. године овај споменик је завршен и свечано откривен. Али за време првог светског рата овај споменик су однели Бугари и, по жељи Врањанаца, Сима Роксандић је поново 1928. године израдио исти споменик. Послужио се фотографијама и сећањем.

Споменик у Врању пренатрпан је амблемима. Цео споменик није решен монументално. Освојила га је литература. Али је овај споменик ипак успео с обзиром на натуралистичко схватање које је уметник имао. Стабилност војника необично је уравнотежена и добро постављена. Снага доминира над сувишним детаљима на овом споменику.

Недаће су га увек пратиле. „Борба“ или „Рибар“ је са бистом краља Петра I послата на балканску изложбу у Лондон, 1907. године. Међутим, забуном српски конзул у Лондону обавестио је Роксандића да је брод који је превозио скулптуру, потонуо. Како у ствари брод са скулптурама није пропао, тај први примерак, који је био послат за Лондон, откупила је Београдска општина и поставила на Калемегдану. Други примерак је откупила Општина града Загреб, приликом треће изложбе југословенских уметника „Лада“ у Загребу, 1908. године, и поставила га као јавну чесму на Гричу.

Сима Роксандић је, међу осталима, конкурисао за споменик Караборбу на Калемегдану, 1911. године. Прву награду добио је Пашко Вучетић. Сима Роксандић је добио другу награду и право да изведе радове на споменику. Међутим, десило се друкчије. Разним интригама и подметањем извођење споменика поверено је Пашку Вучетићу, према лошијем пројекту. То је Симу Роксандића толико потресло да је морао по савету лекара за неко време да оде из Београда.

Још пре првог светског рата његова група „Изнанађење“ или „Дечко са корњачом“, из 1910. године, била је излагана на изложби у Риму 1911. године. Она је била намењена за фонтану. У накнаду за њу требало је да добије плац на Врачару за атеље и кућу. Али, у рату „Изнанађење“ је пропало, а са њим је пропала и сва нада да ће доћи до свога дома.

Скулптура „Дечак са разбијеним крчагом“ израђена је 1912. године по наруџбини београдског трговца Ванбела Томе (1834—1906), родом из Македоније. Он је тестаментом одредио хиљаду динара за подизање споменика, којим би се овековечио знаменити историјски догађај који се десио на Чукур-чесми 3. јуна 1862. године. Тај догађај је убрзао предају градова 1867. године и потпуно ослобођење Србије од Турака. По наруџбини тестатора Роксандић је израдио фигуру „Дечак са разбијеним крчагом“ и готово после двадесет и пет година Београдска општина је 1931. го-

дине открила споменик. (Међутим, датум на споменику „двадесет шести мај 1862. године“ је погрешан. Према причању очевидаца Христића и Михајла Барловца и сведочења Карла Перола, догађај се десио 3. јуна 1862. године, а никако 26. маја 1862. године.)

Сима Роксандић је радио и скицу за споменик на острву Виду 1916/17. године, које није остварио због ратних прилика.

Одмах по повратку из рата радио је и пројекат за споменик краљу Петру I ослободиоцу, 1924. године.

Он је радио и споменик Изгинулим у Великом Градишту, 1927. године, који је срећније решен од онога у Врању. Одбор девојака био је прикупио новац у Великом Градишту помоћу лутрије за израду овога споменика. Жеља наручиоца била је да споменик прикаже војника у тешком тренутку слома српске војске која ипак победоносно савлађује препреке. Дакле, требало је да се прикаже војник који је побеђен, али не и уништен. Споменик је оплемењен у форми, нарочито су драперије меко третиране, једноставније, али нема ону снагу као споменик у Врању.

Група „Победа“, која је 1931. године исто тако била поручена за фонтану, није постављена, јер Београдска општина, иако је поручила није имала средстава да је откупи. Пред сâм други светски рат 1940. године средства су ипак нађена и данас се скулптура налази у Зоолошком врту на Калемегдану.

Сима Роксандић никад није имао самосталну изложбу. За то је требало новаца. Чим је дошао у Србију излагао је у Београду 1897. године, заједно са Ристом и Бетом Вукановић, за које су га везивале пријатељске везе целог живота. Учествовао је на Првој југословенској уметничкој изложби у Београду 1904. године, на којој је суделовао и као аранжер и као организатор изложбе. Био је један од оснивача „Ладе“. Читав његов рад био је повезан са њом. Затим је излагао на другој југословенској изложби „Ладе“ 1906. године у Софији, трећој 1908. године у Загребу, четвртој 1912. године у Београду, петој 1922.

године у Београду и шестој 1927. године у Новом Саду. Учествовао је и на свим изложбама сликарских и вајарских радова југословенских уметника до 1931. године. Излагао је и на изложбама 1907. године и 1911. године у Риму, у Лондону 1907. године и Барцелони 1929. године.

Радови Симе Роксандића, нестајали су. Многи су били разнесени, изгубљени или уништени за време првог светског рата. Он никада није могао да скупи на једном месту већи број својих радова. Осим тога, већина је била и остала у гипсу. А он је сматрао да треба излагати само дела начињена у племенитом материјалу, камену, бронзи, дрвету. Међутим, за то није имао средстава. Био је сиромашан целога века.

Посматрајући уметничке радове Симе Роксандића, сада, када се навршава двадесет година од његове смрти, морамо се вратити у доба када је он стварао и стати на платформу одакле се могу сагледати сва стремљења и будући обриси наше уметности онога доба. Тек тада се може сагледати сва величина и бол једнога човека који је целога века жудео за уметношћу и стварањем, који под условима под којима је живео и радио није дао много, али оно што је дао јесте понос наше уметности.

Сима Роксандић се налази на прелазу између два доба наше новије уметности. Он почиње да ради у деветнаестом, а завршава у двадесетом веку. Он завршава један правац у вајарству, али у исто време својом лирском осећајношћу и мекоћом форме наговештава нова стремљења у уметности и нове правце који ће да освоје уметнике који долазе после њега.

Сима Роксандић је био по својој природи натуралиста. Жива природа му је била једини учитељ, али он је својим племенитим и хуманим талентом и лирском осећајношћу превазишао тај натурализам и дао снажну базу за доцнија стремљења у уметности. Он је вајао дела са осећајношћу натуралисте, који је углавном тада представљао пластику и њено схватање код старијих београдских вајара. Међутим, његово осећање

животне форме је искреније, људско и чистије. Његов натурализам је тананији. Преко њега се прелива снажна епика која даје мекоћу форми и истиче његову непромењену класичну линију.

При анализи уметничких дела Симе Роксандића мора се поћи од трију скулптура које чине највиши домет до кога је он могао да дође. То су „Роб“, 1897. године, „Борба“ 1906. године, и „Победа“ 1931. године. Временска дистанца која је повећа између ова три дела, ипак чини једну повезаност и показује доследност у раду ауторовом. Верни поклоник академизма и реализма остао је то до краја живота. Ова дела имају извесно симболично значење у коме је Сима Роксандић излио сав свој бол и борбу кроз живот, која би требало да буде крунисана победом. „Роб“ је снажна људска фигура окована ланцима. У „Борби“ или „Рибару“ окови су покидани, а у „Победи“ човек ломи чељусти лава. У свим овим фигурама, преко затегнутих тетива и снажних мишића избија велика снага. Одлична техника и беспрекорна моделација овде избијају у први план. Натурализам је изражен до максимума, који се приближује натурализму јелинистичких скулптура. У овим делима избија из хладних и мирних облика ликова унутарња снага и живот. Ритам његових линија потпуно се уклапа са простудираним детаљима из којих избија чврстина облика. Он је сматрао да је само природа та која садржи лепоте, и оне уметничке, и да природа мора да се копира верно, до најмањих ситуација. Отуда је он свој таленат трошио на што верније преношење оних облика који су сачињавали срж његове уметности. И поред верног копирања природе, Сима Роксандић је успео да у неким својим делима дубоком осећајношћу оплемени форму до једног вишег квалитета.

Колико је Сима Роксандић волео природу и био јој привржен, говоре његове речи које је записао: „Сами се можете уверити о мојим радовима, ја се никад нисам обазирао ни на какве правце уколико сам у животу успео да штогод остварим, то је увек била само реализација оних лепота које се налазе у природи. Уметничко дело је само онда

уметност у потпуном значењу те речи, ако у њему сваки просечан човек са здравим разумом и очима осети оно што је осећао уметник када је дело стварао.“

Симеон Роксандић је схватао фигуре скулпторски. Он је први вајар у Србији који је изнео на светло наго тело, у свој својој лепоти, и тиме је означио почетак праве скулпторске уметничке вредности и вештине у нас.

Симу Роксандића зрачи и ореол избеглице, који је напустио свој родни крај. За све време живота он на то мисли и жели да све своје патње скулпторски обради и овековечи. Његове скулптуре „Роб“, „Борба“ и „Победа“ чине један непрекинути ланац кроз његову уметност око које се групишу и остала његова дела, портрети и бисте, дечаци, јавни споменици, рељефи и фигуре. За „Роба“ је имао изванредан модел. Све одлике које су карактеристичне за академизам доведене су у „Робу“ до максимума. Композиција је потпуно успела. Моделација је одлична. Покрет је свеж и гипкост тела вибрира. Ово дело представља најлепши примерак академског вајања у нашој новијој историји уметности. Оно је израз мучне трагедије његовог аутора: „Роб“ сам ја. Ланци су чврсти, мучно их је раскинути.“

Године 1898. Михајло Валтровић пише у „Искри“: „Већ на први поглед који сам ухватио општи и површни утисак, Роксандићев „Роб“ занима. Већ првим погледом схваћени положај његов буди пажњу и отвара пута уживања које наступа при даљем разматрању тога скулпторског рада. У првом утиску положаја опажа се већ онај живот, који је у појединостима природно и истинито изнесен по читавом телу „Роба“. Сагнута глава, извијени кош, на лакат савијена рука, једна нога пружена, а друга скупљена да би телу дала више ослонаца а сви ти делови обележени таласастим цртама, које се обличје напрегнутих мишића, скупа дају облик и утисак пун живота и рада. Животу томе и раду повод је покушај робов, да из узица извуче наопако спутане му руке. Покушај није бесно трзање и кидање, но поступно и сложено напрезање у ком учеству-

је све тело, али које најјачег израза свога има у мишићима. У такој мисли изнео је вајар свој чисти укусу, а у пластичној представи и изрази и знање и умење који заслужује признања и хвале.“

У „Робу“ преко снажне мускулатуре прелива се гипкост мишића, те чини ову фигуру изванредно меком и ако су мускулатура и класична линија веома наглашена.

Као Србин из Аустроугарске царевине у „Робу“ је изразио свој револт на дугогодишње робовање и културни протест против угњетавања поробљеног народа. Овај културни протест се појавио спонтано код Симе Роксандића, као и код других Срба у оно време.

„Борба“ или „Рибар“ друго је дело из године 1906. које Симу Роксандића ставља у ред великих уметника. Још је Надежда Петровић написала да Општини београдској чини „Част што је ипак у дванаестом часу поставила и једну ствар од уметничке вредности“. И не само дело од вредности него и место где је „Борба“ или „Рибар“ постављен ванредно је изабрано. Он има изванредно место и положај које му одговара и не би се могло наћи боље. Он заиста краси Београд.

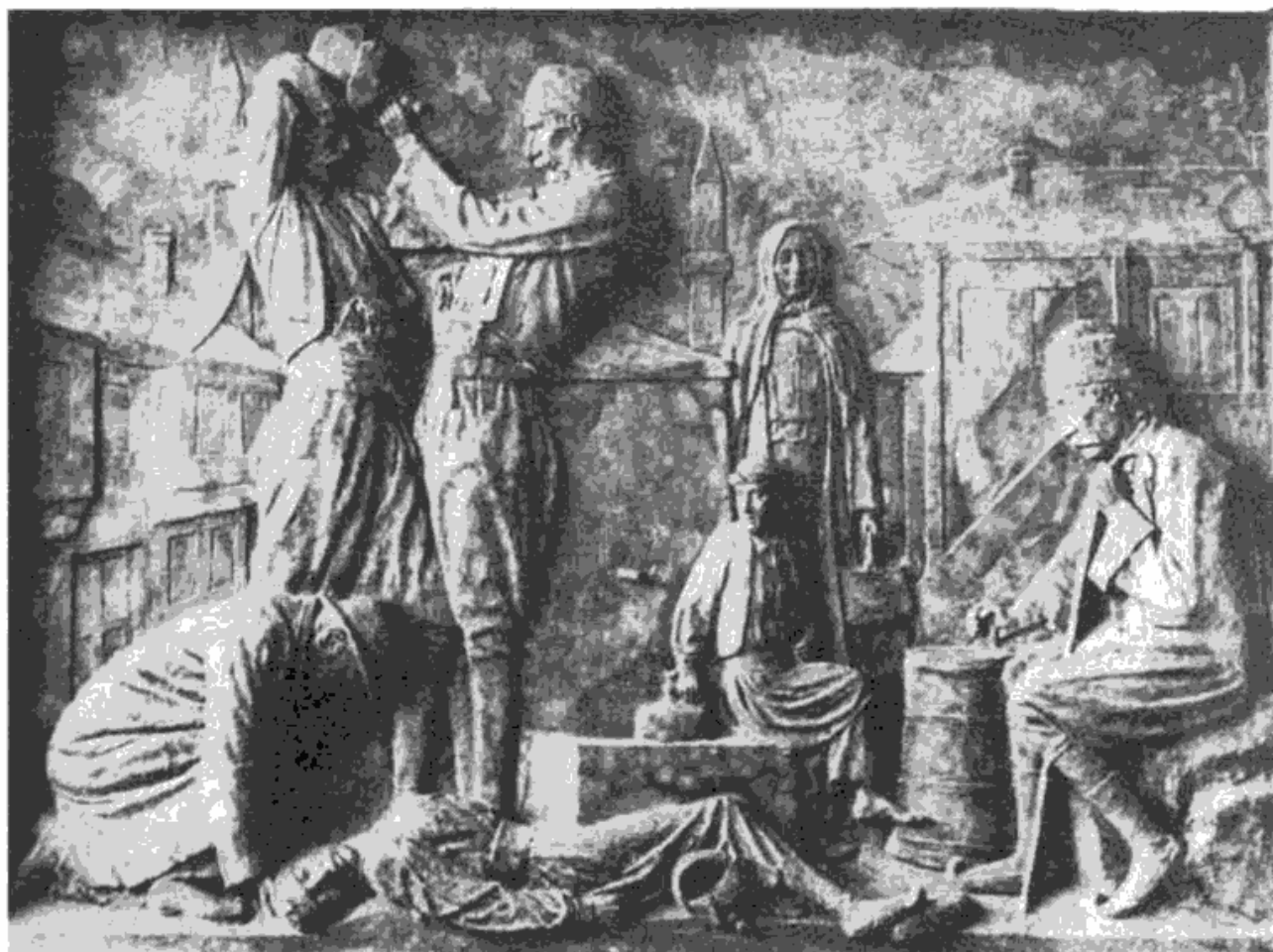
То је дело које је Сима Роксандић радио у пуној уметничкој снази и расположењу, када је по други пут отишао у Минхен. После три месеца напустио је Минхен и са женом отишао први пут у Рим, да студира и освежи се на класичним делима старих мајстора. То је фонтана у правом смислу те речи. Замисао је била да се представи борба између рибара и змије, у алузији на борбу поробљеног народа са tlačитељем. Идеја је врло добра и композиција је савршено успела. Покрет човека и покрет змије су врло снажни и потпуно природни, схваћени натуралистички. Кроз целу композицију избија снага и борба и осећа се топлотни дах уметниковог талента који је оживео скулптуру.

Роксандићево дело са Калемегдана је и симбол сталне борбе ауторове са суровим животом. Човек, који је целог

живота морао да ради у школи, који је радио по наруџбини ситнијих грађана, и добровољно, и борио се са неписменим одборницима за подизање и провинцијских споменика, трошио се много и често подлегао примитивним поручицима. Зато у животном делу Симеона Роксандића налазимо тако мало добрих примерака. Али кад их нађемо, то су права уметничка дела која стоје врло високо на лествици уметничких дела наше уметности новијег доба. „Борба“ је изузетно дело Симе Роксандића који чини датум и обележје новог у нашој историји уметности. У „*Политици*“ број 1302, од 2. септембра 1907. године, песник Јован Дучић о овом делу пише:

„Роксандић се разликује од досадашњих наших скулптора по томе што има више топлоте него други, затим по томе што има више темперамента, а нарочито по својој отменој тежњи да тражи тешкоће, што крупније техничке предмете и што компликованије анатомске проблеме; зато је он једини у нас који даје не само портрете лица него и портрете тела и да ваја голо. Не рачунам Убавкићеву „Фавориту“, оно саблажњиво дело без сваке уметности и без сваке интелигенције. Иначе наша скулптура обучена у реденготе, до лане зимске капуте и ћуркове. Роксандић је већ својим „Робом“ једним триумфалним бачким почетком наговештавао већ доцнијег техничара и песника напора, песника снаге какав је он већ данас.“

„Његова „Борба“ која је дошла после пуних десет година чаме и беспослености, учинила је тај прелаз наше скулптуре и египћанске укочености у јонску поезију голог тела. Десет година између „Роба“ и „Борбе“ провео је Роксандић у српској паланци, где се његов велики и отмен таленат унижавао учењем деце како се праве правоугаоници и кругови и унижавао још више: давањем неких вајарских ствари у које немећући никаквих амбиција није метно никаквог талента. Требало је да се једног дана отме од нас, од средине којој је десет безбрижних година плаћао порез у телу и духу, да на само неколико месеци оде у Италију и да удави своју чамотињу као у „Борби“ његов рибар своју змију,



Сл. 6 — Симеон Роксандић: *Студија за Чукур-чесму*, 1921.

па да нам ето дадне једно дело велике инспирације и уметничког поштења. „Борба“ је дело и по смелости своје замисли и својој мајсторској фактури нешто што показује у овом младом уметнику од непуних тридесет година будућег мајстора.“

„Борба“ која представља рибара који седећи на једној стени дави својим бронзаним песницама једну огромну змијурину има детаља који изненађују храброшћу и напоном замисли. Грудни кош је овде читав проблем; рибарева леђа су згрчена као у каквог монструозног инсекта или какве гране морске корњаче, затим појединост мускулатуре руке у којима је сабијена цела снага тога рвача са змијуриним, све то очарава не само професора анатомије, него и вас и мене, свакога на свој начин и свакога

из свог разлога, извесно, али све у једно по таленту, великом и лепом који је прешао преко ове бронзе. Очи човекове имају овде поглед више змијски него у саме змије с којом се рве. Лице на коме се види сва поузданост и презрење јачега, нашло је на тај начин у очима сву своју свирепу речитост и сву крволочност Човека-Змије“.

„Рибарска мрежа између ногу па до иза десног кука и низа стену за њим има ту срећну замисао (можда случајно) да нам она продужи пејзаж, дадне илузију мора са том стеном, каквог тамног, нервозног циничног мора у трнутку тог огорченог двобоја. Још када се намести та Борба у скверу на Теразијама, зашто је бронзани примерак откупљен за водоскок, — а Борба је водоскок и када високи и кипећи млаз воде

прсне из чељусти змије сипајући по целој бронзи, та ће скулптура да буде необично пуна покрета и напор ових рвача добиће шума, хуке; Грцања побеђенс змије у смртоносним гвозденим песницама, остаће овде не само видљиво него и чујно. У нашем тихом граду, где изгледа, да не иду сатови нити теку чесме овај ће уметнички угао на Теразијама да представља страст, снагу и неке радосне бунтовне жеље за животом какве ми имамо тако мало“.

„Можда има мана у листовима на ногама и у прстима рвачевих ногу. Ја то помињем бојажљиво и од ока, јер те треба да провери анатом или когод ко буде узео на себе такав посао. Поред онако мученичког напора леба, забреклог врата, рамена од којих је једно дошло у подглац и напона у грудном кошу, који је утонуо дајући сву своју силу мишицама, у тој дакле општој кон-

вулзији, чини ми се да ноге рибареве остају нешто одвећ мирне и пасивне“.

„Тврди и велики нокти пре хидротичког човека не виде се овде употребљени од постанка у оваковој првој прехисторској утакмици зверстава. Да је лева нога нарочито више грчевита, чини ми се да би поглед на целом телу имао једну исту импресију напора продуженог до потањег мишића. Вероватно да скулптор налази томе разлога у проблему руку где је отишла сва снага; вама и мени учиниће се извесно ту једна непотпуна ако се будемо каприцирали да поред толиких ствари остајемо овде на ситницама и да цепидлачимо. Можда и израз око уста, израз мира и поуздања победиоцевог, решавају и то питање једног детаља на самој периферији тела. — Добро је међутим, учињено што је стена набачена без сваког детаљисања, јер би иначе пажња била расејана и одлазила са главне ствари“.

Сл. 7 — Симеон Роксандић: *Дечко Сава са Чукур-чесме*, 1922.



„Исто тако поглед на стату-у из оближње собе која је пред рвачем, тај поглед који обухвата борбу целу и добро осветљену, доказује исто да је добро што је тело змијино остало само у оној размери и на оном простору. Иначе би статуа губила од своје сензације, да се све врши у ваздуху“.

„Све то показује колико у Роксандићу има сигурног инстинкта и уметничке интелигенције, а ове две собе у музејуму које припадају овом скулптору, дају нам утисак богатства и луксуза ове убоге куће са њеним болничким вртом и својим унутрашњим изгледом дома пропалих и изумрлих. Имамо данас млађу приповетку, млађу поезију, млађу критику, изгледа да смо на путу да имадемо и целу млађу скулптуру и млађе сликарство, што ме у овом случају пред Роксандићевом Борбом највише интересирало, то је та младост, и млађи сликари и млађи скулптори, којих још нема, оно што је неизвајано, неиспевано и ненаписано, шум оних који се невиде али чији се кораци већ чују и чија се душа тако слатко наслућује око нас.“

„Победа“ је треће Роксандићево дело које чини скулпторску повезаност. Управо „Победа“ завршава његову животну борбу. Она је постала у познијим годинама уметниковим, кад је већ био изнурен од рада и сталне напрегнутости. Фигура човека је обрађена натуралистички, док је лав стилизован. Група је изванредно жива и композиција немирна. Односи појединих делова тела нису сасвим у складу и немају ону класичну лепоту коју има „Роб“ и „Борба“ или „Рибар“.

Има нечег сличног у овим трима групама, нешто од античког прајелинистичког става. Неприметни покрет у „Робу“, заустављен у „Борби“ — „Рибару“ и динамичан у „Победи“, чине јединство у схватању и концепцији самих фигура. Можда су само предње шапе испале из класичног троугла скулптуре код „Победе“, те се ова група мало удаљава од друге две, од оне смирености у композицији, која је својствена античким скулптурама.

Вршећи анализу дела Симе Роксандића свуда наилазимо на неки детаљ, на

неку форму, или облик које нас задрже да посматрамо, да размишљамо. Биста кнеза Милоша у Крагујевцу, у гимназији, из 1899. године снажна је фигура, импозантног става. Смештена у једној ниши она изванредно делује по свом енергичном ставу и изразу на лицу и глорификује Милоша као вођу устанка. У парадној униформи, са декорацијама, са сабљом у левој руци и шлемом у десној, као да је застао пред великим задацима који га чекају. Врло добро је урађено што је његова фигура повезана са архитектуром, те му монументалност архитектуре још више утиче и на монументалност саме скулптуре.

Од значајних радова који су постали у ово време истиче се и рељефна представа краља Милана на чесми у Дивостињи, у близини Крагујевца, 1899. године.

Споменик изгинулим борцима у Врању, рађен 1902. године, требало би да делује монументално. Али свечано намештене фигуре, пренатрпане разним детаљима и меким драперијама у духу академских схватања делују супротно. Споменик показује сву савесност уметника. Он је успео у погледу схватања које је имао уметник, то јест натуралистичко реалистички карактер. Необична снага која избија из фигуре на споменику и стабилност војника врло је добро изражена.

Споменик у Великом Градишту, рађен је 1927. године, дакле у старијим данима уметниковим, већ нема ону исту снагу као споменик у Врању. Али је више оплемењен у форми и једноставнији.

Његова херма „Филип Вишњић“ била је веома запажена на Првој Југословенској изложби 1904. године у Београду, коју је излагао заједно са „Борбом“. На жалост ова дела нестала су за време првог светског рата.

Изванредна глава „Моја жена — Љуба“ из 1906. године изгледа као изникли велики цвет, на виткој стабљаци. Она се уздиже из мало издуженог постамената, овлаш и лако постављеног и врло мало моделираног. Њена глава је уоквирена меком таласастом косом, као што је Сима Роксандић увек третирао жен-

ску косу. Црте лица показују смиреност, благост и доброту којој нема равне. Све је меко и оплемењено на овом лицу, а ипак показује чврстину карактера и енергију који избијају из светлих крупних очију.

Биста Јосифа Маринковића, из 1909. године, тако је моделована да показује овог уметника физички ситног, крхког и слабог; али са свим детаљима натуралистичког третмана из лица овог уметника избија ведрина, јака воља и енергија с којима је ишао кроз живот с радошћу. Све је на њему до детаља моделовано. Али су ти детаљи подређени целој фигури, тако да она веома пријатно делује као целина.

Портрет краља Петра I — 1906. године, Николе Спасића — 1910. године, Ристе Одавића — 1914. године, Косаре Цветковић — 1920. године, Ане Маринковић — 1920. године, Бете Вукановић — 1923. године, Тихомира Борђевића — 1929. године и Милице Јанковић — 1937. године, снажно су моделовани и показују јаке карактере наших заслужних људи-стваралаца. У овим портретима тражена је, и нађена је, апсолутна сличност са моделима. А ипак детаљи на овим портретима не разбијају волумен бисте вајаног лика.

Поред наведених дела Сима Роксандић је израдио скицу за споменик Доситеју Обрадовићу. Он је овај рад вајао поводом конкурса 1911. године за стогодишњицу смрти Доситејеве. Било је више конкурената. Изложба ових модела била је у школи код Саборне цркве. Сима Роксандић је дао групу од три фигуре: Доситеј је стављен на високи постамент, док му се с леве и с десне стране налази по једна алегорична фигура. Група је затворена са три стране једним полукружним зидом — нишом. Овај полукружни зид потенцира израз и даје повезаност фигуре. Критикујући и друге моделе на изложби анонимни писац „20 октобра“ од 24. децембра 1949. године, на крају пише да: „И сваки од осталих модела има понешто, што би се могло похвалити. Но то су све обичне ствари, са којима се непрекидно срећемо у модерној уметности. Оне показују врло мало инвенције и нису у стању да пробуде нарочити интерес.“

Ипак, напред у истом чланку, он наводи да је „Једино Сима Роксандић дошао на идеју да фигуре компоује са архитектуром.“

Друга два вајара која су учествовала били су Рудолф Валдец и Тома Роксандић.

Међутим, унапред се знало да ће Валдец добити прву награду. Опет су ту били извесни разлози, сплетке и интриге, само да Сима Роксандић не би добио награду.

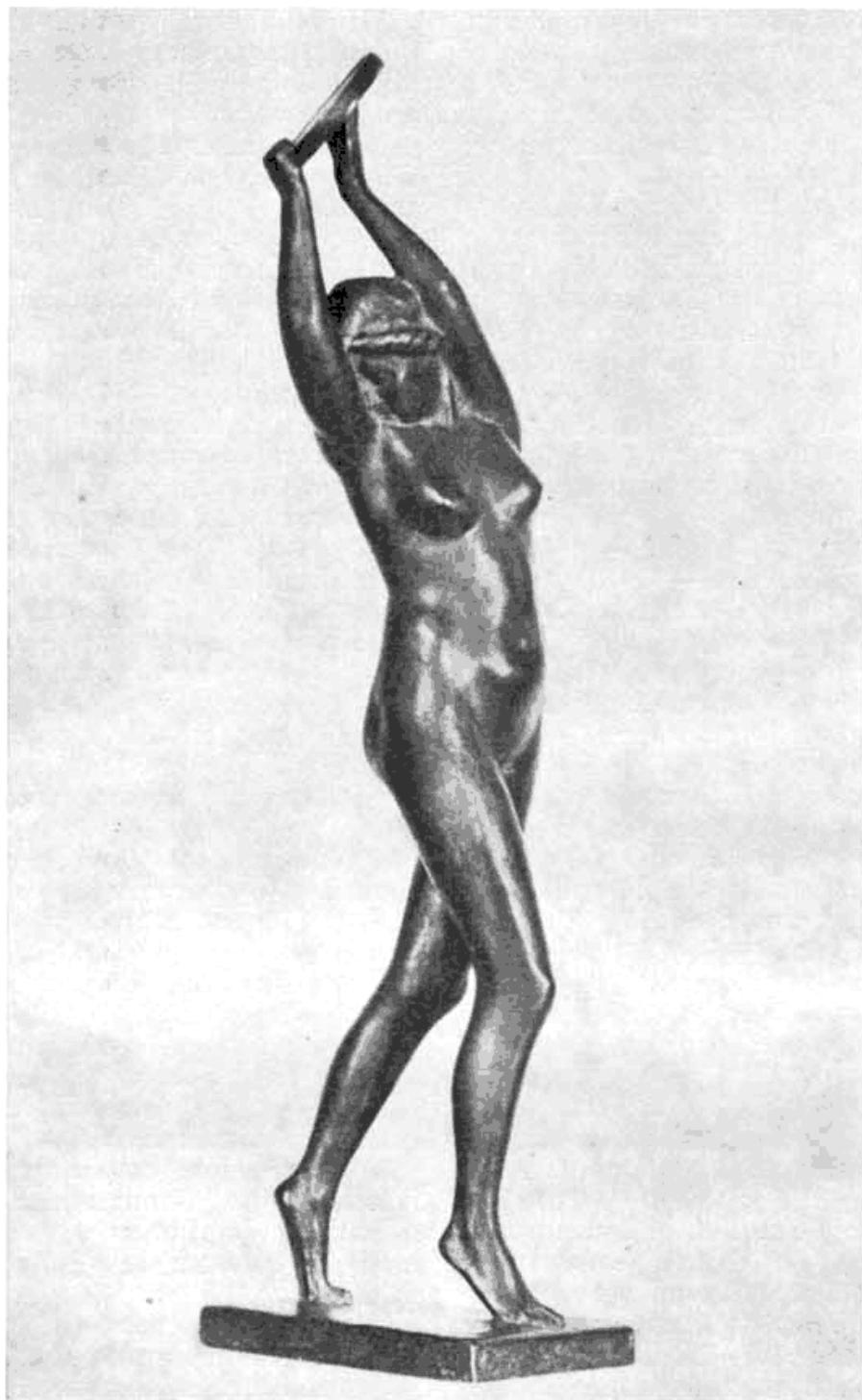
„Очајање“, из 1912. године, врло је сажета фигура, скупљена у клупче и делује готово импресионистички. Ванредна линија леђа и врата са главом нагнутом на колена чине ово дело изузетно у радовима Симе Роксандића. Кроз њега се види да би Сима Роксандић, да је имао услова, могао лако да пређе у ново и модерно за оно време.

Пројект за споменик Вуку Караџићу, из 1920. године, монументално је замишљен и изведен. Он је третиран сасвим академски. Али му можда лик не одговара народној машти како га је створила.

Споменик за Чукур-чесму, из 1921. године, као прву студију радио је у барелефу. Интересантно је колико је ова скица решена као слика у којој су, на жалост, поједине фигуре остале укочене и без покрета. Године 1922. поново је радио „Дечка са разбијеним крчагом“ који је постављен у Добрачиној улици у Београду. То је скоро исти у пози као и „Дечко“ на барелефу из 1921. године, само наг, више скулпторски решен и повезан, и по јачини израза и по лепоти и мекоћи форме он у свему одговара његовим дивним дечацама, које је раније радио.

Биста „Моја свастика Деса“, из 1921. године, замишљена погледа, моделована је без многог детаљисања. Она испада из реда биста Симе Роксандића које су моделоване по наруџбини. Без много детаља, лик који уоквирује мека, таласаста коса, показује интензиван унутрашњи живот. То је у правом смислу портрет психолошког израза, где је све подређено главној теми — психи вајане личности.

Извесна туга и резигнираност осећа се у портрету друге свастике Р. Ши-



Сл. 8 — Симеон Роксандић: *Играчица*

роко третиране форме, без детаљисања, окружује коса с траком преко чела, позади у великој гужви спуштена низ врат. Све је мирно и тихо око ње. Изванредан покрет главе, мало наклоњен на десну страну, даје живости овој превеликој

тузи, која се осећа да избија из целе бисте и из необраћеног дела постаментa, из кога се издваја ова лепа и чврста глава.

Аутопортрет Симе Роксандића, из 1921. године, рађен у старијим година-

ма, са дубоко урезаним борама међу очима, одаје човека прекаљеног у борби кроз тежак живот. Широко третиран, академски и натуралистички, показује такво знање и моделовање да му се ни једна црта, ни једна бора не може додати ни одузети. А цео тај волумен бисте везује једна сигурност и повезаност облика, старог прекаљеног мајстора. Сличност са моделом је фрапантна.

„Играчица“ коју је Сима Роксандић радио 1929. године, врло је фина и срећно решена бронзана статуа, која делује лирски меко и смирено. Извесна сета и благо наклоњена глава одају ритам игре, који потенцира њен стас, благо повијен, и издигнуте руке. Супротно осталим скулптурама Симе Роксандића, које чврсто стоје на својим ногама, ова изгледа као да лебди у ваздуху.

Сима Роксандић је радио велики број биста. То су највећим делом портрети. Има их око педесет. То су верне копије његових модела у које није унео ни мало уметничке вештине. То нарочито важи за бисте које је радио по наруџбини, где је поручилац имао главну реч. Такве су бисте: Симе Игуманова, из 1921. године, Војводе Путника, из 1928. године, Јована Цвијића, из 1936. године и друге.

Сима Роксандић има и композиције са животињама. Осим оне велике у „Победи“, истичу се и „Лав“ и „Лав са тигром“ које је радио 1922. и 1923. године. У њима је Роксандић стилизовао форму. Иначе показују снажан и гибак покрет дивљих животиња.

Али најбоља вајарска остварења Симе Роксандића била су деца, — можда најбоља остварења у вајарству код нас до онога доба. Сви ти Роксандићеви дечаци налазе се по јавним и приватним збиркама. Неки су загубљени, украдени и оштећени за време рата. Он је сву своју душу и нежна осећања излио ту у својим дивним скулптурама: „Дечко позледио палац“, „Дечко са флаутом“, „Дечко се убо“, „Дечко са корњачом“, „Дечко са кликером“ и „Дечко вади три“. Некакав мир и светлост избијају из ових фигура, чије изванредно чисте линије, у благим покретима, и лежеран став одају интензиван живот ових малих дечака. Они су тако бла-

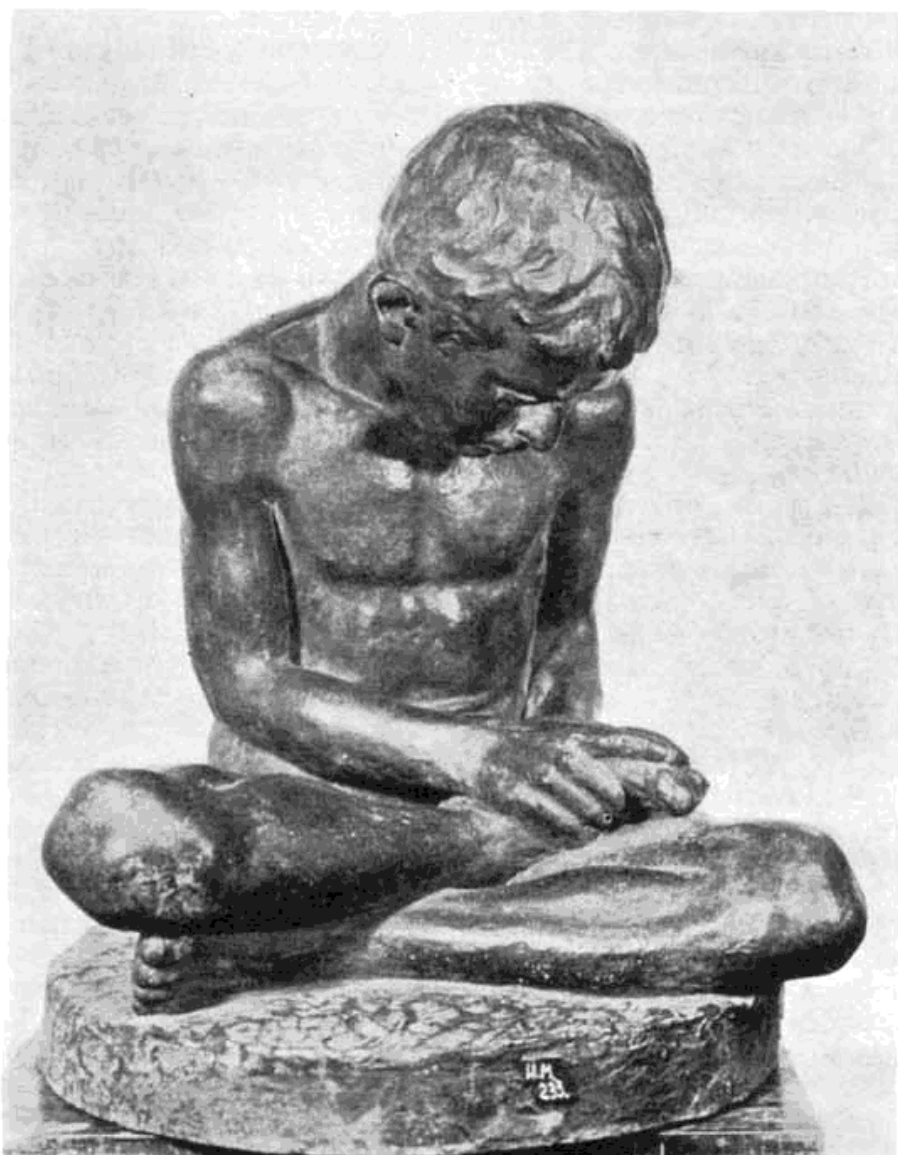
го насмешени као да ће сада прснути у весели детињи смех, или гласан плач. „Дечко са корњачом“ у снажном грчу и покрету изненађења има врло наглашену мускулатуру. Он је мање згуснут у својој обради, али ипак зато доследно је спроведена група у троуглу, као што су „Дечко“, „Дечко који се убо“ и „Дечко са кликером“. Код „Дечка са кликером“ мускулатура је тако изражена као да је кожа разапета преко ње.

Сими Роксандићу су били блиски дечаци. Он је њих обрађивао са великом љубављу. Неде је следио природу до најситнијих детаља, а у другима је, и ако веран моделу успевао да да једну хармонију у форми. Док је у „Дечку са сандолином“ дао мало изразитије форме, у „Дечку са разбијеним крчагом“ и „Дечку са кликером“ доследно се држао модела. „Мали флаутиста“, „Дечко са повређеном ногом“ и нарочито „Дечак са каменом“ пуни су љупког израза тихог несташлука и изазивају радост кад их човек гледа.

Постоји оригинал „Дечка са кликером“ у гипсу и одлив у бронзи чији се израз умногоме разликује. Код гипсаног модела израз лица потпуно је озбиљан, сконцентрисан само на игру, код бронзаног лице је развучено у осмех. Приликом одливања замењена је глава овом веселом, јер је председник општине замерио фигури што је исувише озбиљна. Међутим, иако је Сима Роксандић поступио по жељи председника општине, ипак ову скулптуру нису откупили. Тек после другог светског рата њу је откупио за своју збирку Музеј града Београда.

Већ у старијим годинама Сима Роксандић је израдио четири наге женске фигуре у гипсу, у величини полуприродној. То су „Младост“ — 1930. године, „Очекивање“ — 1933. године, „Екстаза“ — 1935. године и „Поуздање“ — 1936. године. У овим фигурама моделација је слабо спроведена, а облици одвећ масивни, тако да је чулност која избија из ових фигура непријатна. Исто је такс моделована, и можда још грубља, група „Уметник и муза“.

У млађим годинама Сима Роксандић је био снажан, атлетски развијен, са ви-



Сл. 9 — Симеон Роксандић: *Дечко вади трн*

соким челом и великом светлом, коврцавом косом. Имао је мале, живе, плаве очи. Глас му је био звучан, смех гласан. Било је нечега стихијски немирног у њему. То је био уметник који је тражио да се изрази.

У старијим годинама био је крупан и мало гојазнији, снежно беле косе, румен у лицу и са вечитим осмехом, који је сваког тренутка могао да пређе у пријатан, звучан смех.

Знам га из тог доба.

Једног дана увео ме је у свој атеље: „Ето ту ја радим. Радим само за себе“. Мале фигуре и актови на изглед немогућих покрета и ставова.

Сима Роксандић је по цео дан радио, нарочито откако је подигао атеље у Уметничкој школи у Београду. Ти радови последњих година нису били на висини, али он је радио повучен у себе и само за себе.

Као наставник био је изванредно паљив и када је осетио таленат код

неког бака веома се бринуо да га прогура и да му омогући несметан рад. Када је Милена Барили, доцније позната сликарка, мала девојчица од дванаест година, дошла из Пожаревца у Београд да се упише у Уметничку школу, није имала право на упис јер је била малолетна. Сима Роксандић је уверавао, и уверио управу школе да Милена има талента и да је треба уписати у школу иако је млада. Показало се да је имао право. Али, по завршеној школи, Милена није могла да добије место наставнице, јер није имала довољан број година.

Сећам га се:

Био је бескрајно добар и благонаклон према својим ученицима. Стално је био над њима. Ниједног тренутка није их остављао. Вајала сам границу са плодом лимуна. Чика Сима био је ту поред мене. Лимун је успео. Требало га је одлити. Све је добро ишло, док није требало да скинем негатив. Узела сам длето и чекић у шаке. Није ишло. Од једном чика Сима се доброћудно насмеја: — Ех, те руке! Мале! Нису за длето. Тешко је. Дајте мени.

И с пуно стрпљења и љубави ослободио ми је позитив од негатива.

Доброг срца, осмехнут и питом, придобијао је своју околину свуда — и у животу, и у школи. Вазда ведар и насмејан преносио је ту своју ведрину и веселост на баке и од срца учествовао у њиховим радостима и ђачким несташлукцима. Тада, тих тренутака, заборављао је своје патње и бол. Имали смо час вајања. Милена Барили као и увек ведре и весела била је коловођа. Почела је тихо, сасвим тихо, па онда све јаче ударала у смех и она и сви ученици око ње. Чика Сима је прво збуњено гледао, а затим пришао мени и запитао „Шта јој је? Шта им је? Зашто се смеју?“

Не знам. Веселе смо онако.

И док је одељење брујало од веселог незлобивога смеха, смеха ради смеха, и Чика Сима је почео да се смеје, румен у лицу, зрачан и весео као дечак.

Сима Роксандић је био оличење поштења, скромности и отворености. Они који су му били блиски високо су га ценили и поштовали. Прелазно је преко

свега што му је нажао учињено, без роптања, без протеста. Пуштао је да његово име и славу искоришћују други, док се сам патио и повлачио у себе. Разочаран живео је последњих дана у свом најближем интимном кругу и није марио за публицитет и славу.

Понављао је често пословицу: „Стално на овом свету само мјена јест“ (промена — З. С.).

Није волео да нуди своје ствари на откуп. Волео је да се људи сами заинтересују за његова дела. Био је срећан кад му је Београдска општина откупила два рада.

Свагде и свуда био је уредан. То је тражио и од својих бака, а исто тако од колега када је вршио дужност директора Уметничке школе. За његову дисциплинованост у раду карактеристично је што је тражио да га разреши дужности директора, због неуредног доласка наставника на часове.

Волео је врло природу. Док је био у Минхену и оправљао статве у парковима, обично би понео хлеб који је делио са птицама. Волео је више зиму, него лето; више планину, него равницу.

Музику је врло волео. Радо је слушао, али сам није свирао.

Поред српског знао је мађарски и немачки језик. На Крфу је учио италијански, надајући се да ће отићи у Италију.

Најрадије је читао историје разних народа и историје уметности. И Вукова дела била су његова лектира. После првог светског рата примао је часопис „Сатурн“. Имао је здраво расуђивање, слободно је критиковао и полемисао, али је често био наиван у погледу веровања људима, често је наседао и због тога се повукао у себе.

Увек је рано устајао. А одлазио је на починак још око девет часова. Када су се настанили у Београду, 1907. године, у близини им је била касарна и свако вече их је поздрављала војничка труба са „повечерјем“. Кад год би труба засвирала он је говорио: „Ово нешто значи“ (као претсказање), а после завршетка трубе он је одлазио на спавање.

Незадовољство Симе Роксандића није се опајало обичним оком. Он је то крио у себи. Нема много његових фото-



Сл. 10 — Симеон Роксандић: *Дечко позледио стопало*

графија, нити је радио своје аутопортрете. Али једна фотографија из Крагујевца и аутопортрет из 1921. године, из старијег доба, као да имају узрочне везе. Онај бол и озбиљност који показује фотографија из Крагујевца утиснуле су дубоке боре на аутопортрету кроз године и године тешке борбе за опстанак и успех.

Сима Роксандић је 25. јануара 1939. године написао тестаменат, по коме је један део својих радова, у гипсу, оставио Општини града Београда односно Народном одбору Београд. Његова жена Љуба извршила је његову жељу и Народни одбор града Београда потврдио је пријем његових радова. (Народни од-

бор града Београда бр. 7899 од 12. III 1948. године).

После рата Музеј Срба у Хрватској (број 535 од 1949. године) желео је и предузео кораке да скупи већи део његових радова, који би га достојно репрезентовали у Хрватској. Али до остварења није дошло.

Радови Симе Роксандића често су мешани са радовима Томе Росандића. Чак и када је умро 12. јануара 1943. године, за време фашистичке окупације, новине су донеле вест да је умро у својој „вили на Дедињу“ Тома Росандић и читаве посмртне еклоге донете су у спомен смрти Томе Росандића, а не у спомен Симе Роксандића.

Тек при крају живота успео је Роксандић да сазида мали атеље о своје трошку на државном земљишту, с тиме да га после смрти остави држави, без икакве накнаде. У ствари, земљиште за зидање атељеа и куће требало је да добије од Општине као награду за фонтану „Изненађење“ или „Дечко са корњачом“, које је Београдска општина наручила још године 1911. када је излагана у Риму. Али за време рата нестало је „Изненађење“, па тако исто нестали су и земљиште, и кућа, и атеље. Под старе дане, када је његова стваралачка снага била у опадању, откидајући динар по динар, и лишавајући се свега, саградио је свој атеље с тим да после његове смрти припадне држави. Атеље се налази у дворишту Академије примењених уметности, где се некад налазила Уметничка школа, у бившој краља Петра улици број 4, сада названа Улица Седмог јула.

Наша уметност налазила се у врло тешком положају после првог светског рата. Неразумевање околине, несхватање оних који би требало о уметности да воде бригу и тешка неактивност која је била захватила наше уметнике, тешко је падала на оно мало људи који су волели уметност и борили се за њу. У таквим приликама наставио је да ради Сима Роксандић сад већ средовечан човек. Све нови и нови правци у уметности су надирали. Али је он остајао доследан себи и као да је био збуњен пред

делима наше најновије уметности, која су негирала природу и све оно што је Сима Роксандић у своје време заступао и тежио да изрази, на чему је заснивао своју уметност.

Он сам није био задовољан. Чинило му се да је могао више учинити. Визије које су му се јављале у кабинету гимназије у Крагујевцу, надахнуће и снови његове младости нису се остварили онако како је он желео. Увек скроман, трпељив, знао је да ћути и у најтежим тренуцима свога живота.

Па ипак све то не објашњава потпуно зашто Сима Роксандић није дао пуну меру свога талента и ако његова дела одишу, док је био млади, снагом маште и смелости.

После првог светског рата дубоко резигниран, збуњен пред новим налетом уметности, пред појавом све нових и нових праваца с једне стране, а с друге, можда, године које су стигле, и измученост у рату учинили су да се Сима Роксандић још више повуче у себе. Излагао је мало. Постао је скептик: „Повукао сам се. Не излажем. Нећу скоро излагати“. Говорио је: „Времена су тешка за уметнике и уметност“.

Његове материјалне прилике биле су веома скромне. Прво професорска плата, па онда пензија нису му давале увек могућности да ради. Разочаран живео је у свом интимном кругу, у породици, и бежао од публицитета и рекламе. У то доба његови су модели најчешће деца. Као да је у њима у њиховој незлобивости и искрености тражио разумевање за себе и своја дела.

Неуспех Симе Роксандића у материјалном погледу учинио је од њега филозофа. Он је знао да уметност доноси своје аутору сиромаштво или благостање. И био се помирио с тим. Када су га питали да ли жали што се одао уметности одговорио је: „А шта имам да жалим. Онај који се једном посвети уметности, мора да буде спреман на то“.

Сретен Стојановић је написао: „Да је место осећања дужности, имао мање скромности, а јаче лактове са свом безобзирношћу која је била потребна, његово би име много јаче светлело, број његових дела био би значајнији, а поло-



Сл. 11 — Симеон Роксандић: *Лав у покрету на скок*, 1926.

жај у старости био би осигуран“. О њему се нико није бринуо. Нико га није помагао. Био је принуђен да сам, голорук, крчи себи пут и ствара своју сопствену егзистенцију.

Пензионисан је 1934. године у шездесетој години.

Сима Роксандић био је доброћудан, велики радник и миран и тих грађанин. Бескрајне недаће и невоље кроз које је пролазио стварале су паузе у његовом раду. Године су се низале једна за другом и, најзад, дошла је старост. Али пред његовим очима стално је лебдела победа. Веровао је у правду и људе и увек продужавао даље да ради.

Он је био неоспорни таленат. Проричана му је велика слава и успех. Његови радови су база из којих израста новије, а затим, најновије српско вајарство. Али, услови под којима је радио и борио се целог живота у непрекидној борби за

опстанак, и сталној опреци са околином, која га није разумела нису му допустили да се попне на највиши степен. Време проведено у Риму, а затим изложбе у Загребу, Београду, Лондону и Риму као да су му дали мало снаге. Међутим, на другој страни је читав низ догађаја који су утицали да затаји у раду.

Сима Роксандић је као професор Уметничке школе у Београду годинама васпитавао наше младе уметнике који су се доследно одужили човеку, какав се по племенитости карактера, по поштењу и доброту није могао наћи. Пун полета и идеализма, као сва тадања омладина национално и искрено одан матици Србији, Сима Роксандић је дошао у Србију, у Београд, али га је пратило разочарење за разочарењем. И да није било његове срчаности и снаге наступило би потпуни крах. Оно што је дао у то до-

ба пуно је дивне, свеже снаге и изазива одушевљење.

До последњег дана Сима Роксандић се надао, још ковао планове о свом будућем раду и чекао крај рата. Чекао је крај несрећа које су задесиле човечанство, па да онда почне са новим еланом. Од њега се никад није могла чути реч роптања и протеста. Говорио је: „Човек који је отишао у уметнике мора да очекује ударце, па био славан или непознат“.

Последње две-три године пред смрт, радио је акробате из циркуса и говорио је: „Кад нисам у животу хтео да будем акробата бар да се занимам с тим“.

Као да се био наљутио на све око себе: „Радим само за свој рачун, управо из принципа за себе. То су ове мале студије, фигурине . . . Да излажем? Тешко! Нећу се лако одлучити јер су данас невероватно тешка времена за уметнике и уметност“, понављао је чешће.

Тако је и умро Сима Роксандић. Сахрањен је једног хладног јануарског дана, док је кошава брисала београдским улицама. Скромно, без говора и других посмртних церемонија, као што је сам желео. Поред породице на вечни пут су га испратили само његови пријатељи, млађи другови уметници и вечито захвални ученици.

Своје болне успомене којих је имао врло много Сима Роксандић никад није спомињао. Савремена штампа је беле-

жила те његове болне успомене као ре-дак пример колико судбина и људи могу да буду неправедни према једном уметнику, који је међу странцима достојно репрезентовао српску уметност, и који је још почетком двадесетог века дао основу, дао снажну базу за развој новијег српског вајарства.

Сима Роксандић заузима једно од највиднијих и најистакнутијих места у историји новијег српског вајарства. Не треба заборавити да је он први у нашем вајарству приступио обликовању наог тела. Он се појавио у оно време када је у Србији владало још несхватање и незнање шта је скулптура. Он је био не само један од првих, већ и најталентованији вајар наше новије уметности. Он је морао тим својим талентом да разбија предрасуде, да учи и да васпитава укусу грађана. Отуда интриге, неразумевања, запостављања и његова оскудица. Сима Роксандић је храбро ишао кроз живот. Што је каткад посустао, разумљиво је: јер је и он био само човек. Ипак треба се дивити његовом племенитом раду, јер увек у посусталости осећао је неку унутарњу снагу и уздизао се новим еланом. Он је учинио велику услугу српској култури и уметности. Стално је говорио: „За мене само вреди каква дела оставља човек после себе.“

Сима Роксандић је заиста успео да остави нашој култури дела трајне вредности.

ВАЈАРСКИ РАДОВИ*

Ред. бр.	шта је израђено	када	где
1	Исус предаје кључеве Св. Петру	рељеф	1895 Будимпешта
2	Рурик први кнез руски	биста	1896 Минхен
3	Куен Хедервари	биста	„ „
4	Бета—вереница Р. Вукановића	в. рељеф	„ „
5	Женска глава	рељеф	„ „
6	Роб — академска студија	фигура	1897 „
7	Краљ Александар I Обреновић	биста	1898 Ужице
8	Јован Шплихал	биста	„ „
9	Јован Дравић	рељеф	„ „
10	Танасије Савић	рељеф	„ „
11	Кнез Милош	фигура	1899 Крагујевац — у сали гим.
12	Краљ Милан	рељеф	1899 Крагујевац — на чесми у Дивостињи

Ред. бр.	шта је израђено	када	где
13	Споменик изгинулим борцима Врања	1902	Крагујевац
14	Душан Јанковић	биста 1902	"
15	Војислав Илић	биста 1903	"
16	Филип Вишњић	херма 1904	"
17	Јован Косовљанин	в. рељеф "	"
18	Моја жена	биста 1906	Минхен
19	Рибар	фигура 1906	Рим
20	Краљ Петар	биста 1906	Рим
21	Чеда Михаиловић	рељеф 1909	Београд
22	Јосиф Маринковић	биста "	"
23	Мали флаутиста	фигура "	"
24	Р. Михаиловић	биста 1909	Београд у камену Хип. банке
25	Др Лаза Костић	биста 1910	(у Сомбору — З. С.)
26	Никола Спасић, бронза	биста 1910	(у Сомбору — З. С.)
27	Дечко и корњача (Изненађење З.С.)	фигура "	"
28	Позледио ногу, бронза	фигура 1911	Београд својина Мин. просвете
29	Кнез Иво од Семберије	биста 1912	Београд
30	Очајање	фигура "	"
31	Александар Глишић	рељеф 1914	"
32	Риста Одавић	биста "	"
33	Лацковић адвокат	биста "	"
34	Михаило Валтровић	биста "	"
35	Ана Маринковић	биста 1920	Београд (у Нар. музеју З. С.), мрамор
36	У очајању	фигура "	"
37	Вук Караџић	фигура "	"
38	Краљ Петар са брадом	рељеф "	"
39	Косара Цветковић	биста 1920	Београд бронза (Ново гробље, парц. 61)
40	Дечко (седећа)	фигура 1920	Београд (у Нар. музеју)
41	Краљ Петар	рељеф 1920	Београд (у Вој. музеју)
42	Десанка Михаиловић	биста 1921	"
43	Аутопортре	биста "	"
44	Сима Андрејевић Игуманов	биста "	"
45	Дечко — студија за Чукур-чесму	рељеф "	"
46	Дечко — стојећи са каменом у руци	фигура 1921	" (бронза)
47	Борба са лавом — студија	група 1922	"
48	Дечко позледио стопало	фигура 1922	" (у Нар. музеју)
49	Дечко за Чукур-чесму	фигура 1922	у бронзи — Добрач. ул. 22 X 1931
50	Рањени лав	фигура 1923	"
51	Борба са лавом (студија)	група "	"
52	Бета Вукановић	биста "	"
53	Богдан Поповић	биста "	"
54	Љубиша Глишић	биста "	"
55	Дечко игра кликера	фигура "	" (бронза)
56	Др Тихомир Борбевић	биста "	" (Мин. просв.)
57	Пројекат за споменик Краљу Петру	група 1924	"
58	Милован Плазина	рељеф "	" (бронза) гробље

Рел. бр.	шта је израђено	када	где
59	Новка Ковачевић	рељеф	„ „ (бронза) гробље
60	Коста Маринковић	биста	„ „
61	Др Лазар Генчић	биста	„ „
62	Пољопривреда	група	„ „
63	Пољопривреда	група	„ „
64	Пројекат за споменик Велико Градиште		
65	Са мандолином, бронза	фигура	1925 Др Бурница Борбевић
66	Михаило Стојанчевић	биста	„ „
67	Голуб Јањић, бронза	рељеф	„ „ гробље
68	Пољопривреда — модел за камен	група	„ „
69	Лав у покрету на скок, у бронзи		1926 „
70	Пројекат за споменик у Руми		„ „
71	Борба лава са тигром у бронзи	група	1927 „
72	Младић у трчећем ставу	фигура	„ „
73	Споменик изгинулим борцима Велико Градиште	група	„ „
74	Милосава Томановић (бронза)	рељеф	„ „
75	Два пројекта за изгинуле борце Зајечара		1928 „
76	Седећа статуа Вука Караџића	у малом	„ „
77	Војвода Радомир Путник	биста	„ „
78	Споменик изгинулим борцима Врања	биста	1929 „
79	Мира Тргојевић-Јовановић	биста	„ „
80	У мислима, седећа фигура	фигура	„ „
81	На Чукур чесми, рељеф	рељеф	„ „
82	Др Сима Карановић	биста	„ „ у парку Вој. болн.
83	Др Мика Марковић	фигура	„ „
84	Боксер	фигура	„ „
85	Играчица (бронза)	фигура	„ Народни музеј
86	Младост (бронза)	фигура	1930 Београд
87	Пројекат за споменик палим Шума- динцима		„ „
88	Пројекат за споменик палим Про- купља		„ „
89	Пројекат за споменик палим Шапца		
90	Уметник и муза	група	
91	Пројекат за споменик генералу Ко- вачевићу		1931 Штип
92	Победа, група, лав и човек, бронза		„ својина Општ. града Бгд.
93	Нада (седећа фигура)	бронза	„ Београд
94	Тодор Швракић (бронза)	рељеф	1932 На гробљу — Сарајево
95	Седећи лав	фигура	1933 у Београду
96	Двоглави орао	фигура	„ „
97	Двоглави орао са венцем	фигура	„ „
98	Лежећи лав	фигура	„ „
99	Мијо Роксандић — мој брат	биста	„ „
100	Женска фигура	фигура	„ „
101	Играчица (бронза)	фигура	„ „
102	Пројекат за споменик у Нишу		1934 „
103	Пројекат за споменик у Скопљу		„ „
104	Витор Крстић (мрамор)	рељеф	„ „ (гробље)

Ред. бр.	шта је израђено	када	где
105	Женска фигура у екстази	1935	„
106	Женска фигура у очекивању	„	„
107	Женска фигура у шетњи	1936	„
108	Др Јован Цвијић	биста	Београд
109	Женска фигура седећа	1937	„
110	Женска фигура, Едилија Чернички, гимнаст.	„	„
111	Алма Никлин	„	„
112	Милица Јанковић	рељеф	„
113	Краљ Александар I Ујединитељ	макета	„
114	Група за споменик Симе Игуманова	„	„
115	Група за споменик Симе Игуманова	„	„
116	Краљ Александар I Ујединитељ	макета	1938
117	Краљ Александар I Ујединитељ	макета	„
118	Краљ Александар I Ујединитељ	макета	„
119	Краљ Александар I Ујединитељ	макета	„
120	Краљ Александар I Ујединитељ	у бронзи	„ (за Невесиње)
121	Женска фигура	„	„
122	Седећа мушка фигура — гимнастика	„	„
123	Женска стојећа фигура — гимнастика	„	„
124	Женска дубећи после купања — гимнастика	„	„
125	Женска после купања — бронза	„	„
126	Индиска гимнастика	1939	„
127	Женска фигура у покрету с рукама увис	„	„ (бронза)
128	Извор (макета)	група	„
129	Кућна гимнастика мушкарца	фигура	„
130	Кућна гимнастика женска	фигура	„
131	Милица Јанковић	биста	1940
132	Кућна гимнастика мушкарца	фигура	„
133	Женска акробаткиња	фигура	„
134	Женска акробаткиња на једној нози	фигура	„
135	У заносу, женска фигура	„	„
136	Пројекат за споменик воћи Караборбу	1912	
137	Споменик изгинулим на острву Виду	1916	

Напомена:
Број 136 и 137 допунио аутор.

* Списак радова је препис са оригинала који је написао својеручно Сима Роксантић.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Млади српски уметник, *Цариградски гласник*, 4/1898, 19, 2. (Ђир.) Приказ скулптуре „Роб“ вајара Симеона Роксантића.
2. А. „Роб“. Листак из вајарства (С 1 сл.) *Искра*, 1/1898, 8, 117—118. (Ђир.). О кипару Роксантићу и његовој скулптури „Роб“.
3. Г(авриловић), А(ндра). „Хоћу да живим“ Уз слику „Роб“. *Искра*, 1/1898, 8, 117. (Ђир.). Уз скулптуру С. Роксантића „Роб“. Име писца из годишњег казала.

4. В(алтровић, Мих.) Реч којом је проф. Валтровић отворио уметничку изложбу 20. септ. 1898. у Београду. *Искра*, 1/1898, 19, 292—295. (Ђир.).
5. Роксантић, С(имо) акад. вајар. *Нова Искра*, 6/1904, 1, 21—28. Репродукција портрета, са објашњењем на стр. 28.
6. Каталог изложених уметничких дела на првој Југословенској уметничкој изложби у Београду 1904.

7. Врањски споменик. (Са 1 сл.) *Бачки Напредак*, 1/1905, 1, 12—14. (Бир.) О откривању споменика ослободиоцима Врања, дана 14. XII. 1903.
8. *Хрватско Коло* 1906—1907. године излагање у Риму.
9. Дучић, Ј(ован). Сима Роксандић, вајар. *Политика*, 5/1907, 1302, 1. (Бир.).
10. Талијани о Роксандићу. *Самоуправа*, 5/1907, 108, 3. (Бир.) Талијански лист »L'Italo-Argentino« о међународној изложби лепих вештина у Риму и статуи Симеона Роксандића: Борба.
11. Дучић, Ј(ован). Сима Роксандић, вајар. *Босанска Вила*, 23/1908, 29, 317—318. (Бир.) О вајарским радовима. — Из »Политике«.
12. Надежда Петровић, *Дело*, 1909, V, 2, 51. Изложба уметничког друштва Лада.
13. Посета скулпторима. *Ново Време*, 2/1910, 231, 2; 235, 2. (Бир.) О посетама код Роксандића и Коњарека.
14. Н. Н.: Српска уметничка изложба у Сомбору. *Српски Књижевни Гласник*, 24/1910, 10, 789—793. (Бир.) Изложба Симе Роксандића, Уроша Предића, Паје Јовановића, Петра Почека, Марка Мурата и Стевана Алексића.
15. М. Ј. „Борба“. Статуа С. Роксандића. (Са 1 сл.). *Бачки Пријатељ*, 1/1911, св. 5, 78—79. (Бир.) Милан Јаковљевић.
16. Сибе Милчић, *Мисао*, V, 1919. Изложба Боке Јовановића и Љубе Ивановића.
17. *Авала Industrierte Beilage der »Belgrader Nachrichten«*, Belgrad 21 april 1918.
18. Стојановић Сретен. Сима Роксандић, вајар. (Са 1 портретом). *Мисао*, 28/1928, III—IV, 225—234. (Бир.).
19. Вајар Сима Роксандић. (С 3 сл.). *Наша Књига*, 3/1931, 6, 81—82—96. Биографија и оцена рада. Сликe репродукције радова.
20. *Наша Књига*, III, 6, Земун, I—VI, 1931. Вајар Сима Роксандић.
21. Јанковић Миланца. Реч-две о вајару Сими Роксандићу. (С портретом и 2 сл.). *Споменица мушке гимназије у Крагујевцу 1833—1933*, 1934, 415—418. (Бир.).
22. Сретен Стојановић: *Време* 30. X 1936. Јесења изложба београдских уметника. Не грѣба нам нових шаблона уметности.
23. Изложба српских уметника „Лада“. *Време* 24. I 1937. (непотписано).
24. Кудунчић, Звонимир. Вајар Симеон Роксандић. (Са сл. и портретом). *Београдске Општинске Новине*, 58/1940, 2, 123—135. (Бир.) Репродукција радова: „Аутопортрет“ — рад у гипсу из 1920. Уз то уметников аутограм; „Роб“ — први ауторов самостални рад из 1897; „Дечко са разбијеним крчагом“; „Позледио ногу“ — бронза из 1920; „Дечко“ — бронза из 1920; „Ружа Михајловић“ — рад у карарском мермеру; „Кнез Милош“ — рад из 1900. у гипсу; „Играчица“ — бронза из 1933; Циклус „Жена — Младост — Очекивање — Екстаза — Поуздање“ — радови у гипсу из 1935; „Победа“ — бронза из 1931; „Борба“ — бронза из 1906; „Уметник и муза“ — рад из 1930 у гипсу.
25. Симеон Роксандић. *Ново Време* 3/1943, 523, 4. (Бир.) Вајар. Некролог. 1. IV 1874 † 13. I 1943.
26. Сима Роксандић. (С портретом). *Коло*, 2/1943, 56, 4. (Бир.) Вајар. Некролог (Загреб 1. IV 1874 — Београд 12. I 1943).
27. Симеон Роксандић вајар, *Ново Време*, 1943.
28. *Српско Село*; Сима Роксандић. Р(астко Петровић) 1943.
29. Симеон Роксандић вајар. Некролог. *Политика*, 1943.
30. Радио предавање 14. јануара 1943, поводом смрти Симе Роксандића.
31. Три модела за Доситејев споменик. „20. октобар“ 1949, 24/XII.
32. *Хрватско Коло*, бр. 140 од 9. IX. 1949. Сима Роксандић.
33. Зора Симић-Миловановић: Српска уметност новијег доба. Издање Народни универзитет Београд 1950, 34.
34. Бранко С. Сучевић, *Српска Ријеч*, орган главног одбора Срба у Хрватској. Загреб, 3. III. 1950.
35. Борбе Поповић: Савремено југословенско вајарство. *Република*, 2. I. 1951.
36. *Политика* од 25. I. 1951. бр. 13770. УЛУС приређује изложбу најбољих остварења савремених сликара старије генерације.
37. Десет година од смрти Симе Роксандића. Радио-предавање од 19. IX. 1952.
38. Ото Биџали-Мерин, предавање о Сими Роксандићу 25. II. 1955, на Радио Универзитету.
39. Миодраг Протић: О Сими Роксандићу, *Савременици*, 1956, 52.
40. Зора Симић-Миловановић, С. Батушић: Уметност у слици. Новија југословенска умјетност. Загреб, 1957, 622 и друго издање 1961, 585.
41. Живорад П. Јовановић, *Политика* 25. XII. 1960. Скулптуре Симе Роксандића.
42. *Политика* 11. XII. 1962. Гледа самог себе на Чукур чесми.
43. *Ново Време*, Земун 14. I. 1943. Симеон Роксандић вајар.
44. Марин Студин: Вајар Сима Роксандић. *Књижевне Новине*, 1949, II, број 48.
45. Личне забелешке Љубе Роксандића, уметникове супруге.
46. Дневник Симе Роксандића писан од 1916. до 1919. године.

SIMEON ROKSANDIĆ

Z. Simić — Milovanović

Simeon Roksandić est né le 14 avril 1874 à Majske-Poljane près de Glina en Croatie.

Il a étudié la sculpture d'abord à Zagreb, ensuite à Budapest et à Minich. Il a fait des séjours d'étude à Rome aussi.

Roksandić occupe une des places dominantes dans l'art serbe de l'époque la plus récente. Il a été le premier sculpteur académique, le premier qui ait apporté en Serbie de l'époque, le sens de la forme plastique.

En analysant les oeuvres de Sima Roksandić on doit souligner les trois sculptures. «L'Esclave» (1897), «La Lutte» (1906) et «La Victoire» (1931). Malgré une distance assez grande dans le temps entre ces trois oeuvres, elles forment un axe autour duquel se groupent toutes les autres oeuvres qu'il a faites durant sa vie. Précisément ses trois oeuvres marquent les sommets des diverses phases de son développement. Sima Roksandić a fait surtout des bustes — portraits. Il en a une cinquantaine. Mais ses oeuvres les plus réussies sont les portraits des enfants — ce sont peut être les oeuvres les mieux réalisées chez nous. Quelques unes parmi elles ont été déteriorées, volées ou perdues pendant la première guerre mondiale, dont: «Le garçon a blessé son pouce», «Le garçon arrache une épine et «Le garçon à Cukur-Cesma». Sima Roksandić aimait les garçons, il les fait avec beaucoup d'amour. Dans certaines de ces oeuvres il suivait la nature

jusqu'au moindre détail, dans d'autres, tout en restant fidèle au modèle, il réussissait à simplifier la forme et à lui donner une harmonie nouvelle.

Sima Roksandić occupe une place prépondérante dans l'histoire de la sculpture et de l'art Serbe. Il ne faut pas oublier qu'il a été le premier à sculpter le corps nu. C'était un grand réaliste, qui a trouvé dans la nature son inspiration et son grand maître.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Simeon Roksandić: *Autoportrait*, 1921
- Fig. 2 — Simeon Roksandić: *Esclave*, 1897
- Fig. 3 — Simeon Roksandić: *Prince Miloš*, 1899
- Fig. 4 — Simeon Roksandić: *Lutte (Pêcheur)*, 1906
- Fig. 5 — Simeon Roksandić: *Ma femme Liuba*, 1906
- Fig. 6 — Simeon Roksandić: *Etude pour Cukur-česma*, 1921
- Fig. 7 — Simeon Roksandić: *Sava, petit garçon de Cukur-česma*, 1922
- Fig. 8 — Simeon Roksandić: *Danseuse*
- Fig. 9 — Simeon Roksandić: *Garçon sortant l'épine*
- Fig. 10 — Simeon Roksandić: *Garçon au pied blessé*
- Fig. 11 — Simeon Roksandić: *Lion bondissant*, 1926